

RAINER PÁL

**Kézdi Vásárhelyi Géza százados
(m. kir. 8. honvéd gyalogezred):
*Két hónap a világháborúból***

„Jól van fiúk. Derék gyerekek vagytok!”
(Festl Lehel altábornagy, dandárparancsnok a m. kir. 8. honvéd gyalogezred
előtte elvonuló 1. századához, 1914. szept. 1.)

A VISSZAEMLEKEZÉS SZERZŐJÉRŐL

AKONYBÉLBEN, a bencés rendházban élő barátom, Vásárhelyi Anzelm OSB 2024 októberében rendelkezésemre bocsájtotta apai nagyapja testvére, kézdi Vásárhelyi Géza m. kir. honvéd százados (utóbb alezredes) I. világháborús visszaemlékezését.¹ A kézirat megismerése előtt, ismerkedjünk meg szerzője vázlatos életútjával.

Kézdi Vásárhelyi Géza régi székely nemesi családban, Budapesten született 1876. október 13-án.² Szülei: id. dr. Vásárhelyi Géza (1838–1920. jan. 24., temetve: Tinnye, r. k. temető) tinnyei (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) földbirtokos, amatőr régész és bátaszéki Romeiser Emma (1846–1911. aug. 11., temetve: Tinnye, r. k. temető). (1–2. ÁBRÁK)

Három testvére volt:

- 1.) Vásárhelyi Aranka (1871. márc. 18. – Budapest, 1945, temetve: Tinnye), férje: dr. jur. Gallovits Zoltán (1867. aug. 29. – 1921. ápr. 25.),

¹ A kézirat közlésre való átengedését hálásan megköszönöm.

² GUDENUS 1998. III. 289.

- 2.) Vásárhelyi Zoltán dr. jur. (1872. ápr. 14. – Budapest, 1952. máj. 16., temetve: Mátranovák, Nógrád vm.) földművelésügyi minisztériumi osztálytitkár,
- 3.) Vásárhelyi Dezső (1874. márc. 12. – 1937. ápr. 7., temetve: Tinnye, ref. temető, 2012-ben exhumálva és áttemetve a r. k. temetőbe).³

Géza testvéreihez hasonlóan gyermekkorát Tinnyén, az iskolai időszakokat Budapesten, a II. kerület, Török utca 8. szám alatti lakásukban töltötte. (3–4. ÁBRÁK)

A hivatásos tiszti életpályát választotta. A budapesti M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyama elvégzése után, 1895. augusztus 18-án (szeptember 1-től számítandó ranggal) nevezték ki hadapród-tiszthelyettessé a m. kir. 20. (nagykanizsai) honvéd gyalogezred III. zászlóaljához.⁴ Innét később a m. kir. 19. (pécsi) honvéd gyalogezredhez helyezték át. Majd 1909-ben a pécsi honvédektől a m. kir. 8. (lugosi) honvéd gyalogezredhez került át.⁵ I. Ferenc József király Bécsben, 1913. február 24-én elrendelte, hogy az árvízkor „több embernek a vízbefúlástól saját életük veszélyeztetésével történt megmentéséért Vásárhelyi Géza 8. honvéd gyalogezredbeli századosnak a legfelsőbb megelégedés tudtul adassék”. Ugyanekkor ugyanilyen elismerésben részesült még Kovács Imre, Tellesnicki László, Chiticean Jenő, Köpe Egon, Mészáros Elek százados, valamint Nyáry Gyula és Benda Kálmán főhadnagy, ugyancsak a 8-as honvéd gyalogezredből. Továbbá az ezred legénységéből is többeket kitüntettek.⁶

A békeévekben a következő kitüntetéseket kapta meg:

- Bronz Katonai Érdemérem piros szalagon,
- Jubileumi Emlékérem a fegyveres erő számára (1898),
- Katonai Jubileumi Emlékkereszt (1908),
- 1912/1913-as Emlékkereszt (1913).⁷

Az I. világháború elején, a 8. honvéd gyalogezred egyik századparancsnokaként végbevitt szerepléséről alább, saját visszaemlékezésében részletesen olvashatunk. Ferenc József király Bécsben, 1914. december 2-án kelt legfelsőbb elhatározásából kitüntették a Bronz Katonai Érdeméremmel a Katonai Érdem-

³ A családtörténeti adatok Vásárhelyi Anzelmtől származnak.

⁴ HK 1895. 33. szám 158.

⁵ HK 1909. 15. szám 144.

⁶ HK 1913. 13. szám 155.

⁷ Honvédség névkönyve 1918. 278.

kereszt szalagján.⁸ Nem sokkal később, 1915. március 23-án Przemysl elestekor ezredével és az erőd teljes őrségével együtt orosz hadifogságba esett, s a világháború hátralévő részét ott töltötte. Hadifogsága ideje alatt, 1916. február 1-jén őrnaggyá lépett elő.⁹

Először 1907-ben kötött házasságot, br. Weisenbach Eleonórával. Akitől egy leánya, Vásárhelyi Katalin (1908. máj. 25. – 1961) született.¹⁰ A világháború után néhány évvel, Rábahidvégen (Vas vm.) 1923. február 8-án ismét házasságot kötött, ezúttal br. Seebach Amália Klotilddal (született Rábahidvég, 1879. szept. 21.), Seebach Artúr Emil (Eisenach, 1835. szept. 7. – Rábahidvég, 1904. máj. 9.) cs. és kir. lovassági százados, Rábahidvég, Andrásfa, Dénesfa, Lakhegy és Lovászi birtokosa és chernelházi Chernel Paulina (Tömörd, Vas vm., 1845. ápr. 22. – Rábahidvég, 1917. ápr. 2.) leányával.¹¹

A háborúban szerzett betegsége következtében, hosszas szenvedés után — ekkor már alezredes volt — Budapesten halt meg 1931. szeptember 24-én. Három nap múlva, szeptember 27-én temették el a református egyház szertartása szerint. Felesége és testvérei: özvegy nemes Gallovits Zoltánné dr.-né, Vásárhelyi Zoltán és Vásárhelyi Dezső, valamint a rokonság gyászolták.¹²

Visszaemlékezését a mai írógép papírnál nagyobb méretű lapokra (34 x 21 cm) tintával írta. Bár a kézirat a „Két hónap a világháborúból” címet viseli, valójában még ennyi időtartamot sem ölel fel. Mindössze a harctérre való vasúti szállításuktól (1914. aug. 22.) az első — Lemberg körüli — harcokig (1914. szept. 2.) tárgyalja az eseményeket. A kéziratra minden bizonnyal évtizedekkel később, kék golyóstollal ráírt „ifj. Vásárhelyi Géza honv. őrnagy feljegyzései az első világháborúban” megjegyzés pedig valószínűsíti, hogy az már alighanem az 1920-as években — talán eredeti notesz feljegyzések alapján — íródhatott, hiszen szerzője 1914-ben, a leírt események idejében még csak százados volt. A kézirat jól olvasható, helyenként kisebb javításokat tartalmaz. Eredeti írásmódját — eltekintve néhány nyilvánvaló apróbb betűhiba javításától — mindenütt megtartottam.

⁸ HK 1914. 76. szám 698.; Ehrenbuch 1917. 404.

⁹ Honvédség névkönyve 1918. 29., 278.

¹⁰ Vásárhelyi Anzelm közlése.

¹¹ GUDENUS 1998. III. 289.

¹² Budapesti Hírlap 51. évf. 1931. szept.

A VISSZAEMLEKEZÉS

(1914.) aug. 22én

A lassan haladó katonai vonatunkkal még 22én dut 5h körül hagytuk el Budapestet, hol kereken 2 ½ órát várakoztunk, a főváros népének oriai tüntetése között. Szinte fáj a szívem, hogy derék legénységünknek sőt a tiszteknek sem volt megengedve a városba való bemenetel, igaz, hogy itt mindent lehetett a pályaudvaron kapni, mert hisz' a főváros aranylelkű közönsége ki nem fogott a kedveskedésből; persze ingyen ment minden; bor, sör, limonádé, gaseus,¹³ virsli, sós kifli s minden minden, a mi az egyszerű ember szemének szájának kedves, azt kaptak derék bakáink, s szivarral és cigarettával akár egy hétre elláthatták magukat. Persze az ansicht kártyák¹⁴ sem maradtak el a hozzátartozók nagy örömeire s majdnem valamennyi így kezdődött ... „most megyünk a háborúba.....jaj lesz a muszkának!”

A „30 embernek, v. 6 lónak” feliratú kocsik melyek most katonáinkat szállították, pedig furcsán néztek ki... Volt a melyiket meg sem lehetett ismerni, annyira tele volt aggatva zöld galyakkal, pántlikákkal, melyeket honszerelemből tüzes magyar és horvát lányok egész Vukovártól¹⁵ idáig tartó hosszú utunk alatt, nem szüntek meg ajándékozni.¹⁶ A kocsik szabadon maradt részén pedig ott voltak a már megszokott mondatok: „Éljen a Haza, Éljen a király, Éljen a Háború!”, Éljen Vilmos császár¹⁷ vagy a másikon „Vesszen Petár,¹⁸ vesszen a muszka!” Persze rajzok is ékeskedtek rajtuk, s a szellemeskedés e terén ki nem fogott az egész háború alatt a legénységből. (5. ÁBRA)

Mi tisztek itt a pálya udvaron fogyasztottuk el déli étkezésünket, mely a restaurációs épület város felőli oldalán a szabadban történt, hol az állam vasutak által volt részünkre hivatalosan biztosítva.

Mihelyt étkeztünk igyekeztünk századjainkhoz, hogy a legénységet ellenőrizzük, nehogy a sok potya sörtől és bortól megkótyagosodjanak s nekünk

¹³ Szódavíz.

¹⁴ Postai képes levelezőlapok, üdvözlétek.

¹⁵ Vukovár (Szerém vm., Horvát–Szlavónország, ma Vukovar, Horvátország).

¹⁶ A 8. honvéd gyalogezred a 2. hadsereg, 23. honvéd hadosztály, 46. honvéd gyalogdandár alárendeltségében a déli (szerb) hadszíntéren kezdte a világháborút, de tűzbe ott még nem került. Onnét szállították fel az északi (orosz) harctérre. DOROMBY–REÉ 436.; RAVASZ 2000. 251.

¹⁷ II. Hohenzollern Vilmos (Potsdam, 1859. jan. 27. – Doorn, Hollandia, 1941. jún. 4.) porosz király és német császár (1888–1918).

¹⁸ I. Karadordević Péter (Belgrád, 1844. jún. 29. – Belgrád, 1921. aug. 16. szerb király (1903–1918).

legyen az uton bajunk velük, vagy őket érje valami kalamitás,¹⁹ a mi napirenden volt hosszú utazásunk alatt, ha nem is a mi zászlóaljunknál.

Itt szép látványban volt legénységünknek része; a közel eső repülő térről épen ezidőtájt szállt fel előbb 2, s azután ismét 2 repülőgép s nem győztek betelni bámulásukkal, soknak még a sörös pohár is kiesett a kezéből, úgy elbámultak.

A ki a Ferencz pályaudvart ismeri, az tudja, hogy mily keskeny az s csakis a normális személy forgalomra van berendezve; nem nagyítok, ha azt mondom, hogy a katonai és polgári közönség úgy megszállotta, hogy „almát sem lehetett volna földre dobni”. Vonatunk, mely az állomás épületen túl vesztegelt, így még keskenyebb térre szorult, s a publicum²⁰ a vasúti felüljárót a rogyásig és a szorongásig megszállotta. Bár legénységünk Délmagyarországi,²¹ mégis alig volt legény kinek valami ismerője ne akadt volna, s kijutott katonáinknak a csókból is bőven, bár bizonyosan akadt ezek között is improvizált²² ismeretség s a rokoni köteléken alul, vagy – a hogy tetszik – felül álló csók is. Hogy mennyire ellátta legénységünket a mi forrón szeretett fővárosunk lelkes közönsége, azt legjobban bizonyítja az, hogy a legénység altisztek útján azt a kérést terjesztette elő, hogy a déli étkezést, a mit a Ferenczvárosi pálya udvaron kellett volna elfogyasztani, vacsorára fogyaszthassák el, a mi kérésnek könnyű szerrel is tettem eleget, tudva azt, hogy a nagyobb városokban sokszor több óras statiót²³ is tart derék katona vonatunk.

Azt nagyon sajnáltam, hogy a mi gyönyörű fővárosunkat nem mutathattam be legénységünknek, a kiknek mint román ajkúaknak, a magyar imperiumról²⁴ már annyit beszéltem s ez a látvány méltó kiegészítése lett volna a minden alkalommal beleszótt oktatásaimnak.

Igy is nagyon imponált a város közönsége, a ki annyi jóval elhalmozta őket, az elhagyott elmaradt szegény románjainkat, s nem volt most egy sem, a ki ne igyekezett volna azt a néhány magyar szót is leadni, a mit békében a század

¹⁹ Bonyodalom, kalamajka.

²⁰ Közönség.

²¹ A m. kir. 8. (lugosi) honvéd gyalogezred kiegészítő kerülete Krassó-Szörény és részben Temes vármegyére terjedt ki. DOROMBY–REÉ 427. o. alsó ábra; BARCÝ 1991. 140. o. ábra. Legénységének zöme román nemzetiségű volt. HERMANN–SZANYI 2012. 188.

²² Rögtönzött.

²³ Állomás, itt megállás.

²⁴ Birodalomról.

kihallgatásoknál a szolgálati nyelv²⁵ elsajátítása címén betanulva előadni kénytelenek voltak. A meginduláskor nem ültem a saját szakaszomba, mely a vonat közepére volt beiktatva, mint tiszti szakasz, hanem az egyik legénységi kocsiban foglaltam helyet s a kimagasló s a vonatról látható nagyobb épületeket s a város szédületes nagy arányait magyaráztam a mit az altisztek rögtön oláhra fordítottak a körül álló legénységnek.

Igy indultunk el Bptről ének szóval, de nem szabad megfeledkezmem még arról a jelenetről sem, midőn legénységem kalap levéve (: mint a hogy mondják + pedig sapka levéve :) egy csomóba gyülekezve Holnuss szakaszvezető vezetése alatt a Hymnust énekelte el. Persze egetverő éljenzés felelt reá. Több ezer torokból s könybe lábadva néztem a két testvér faj ölelkezését az érzéseiben a Honszerелеmben, a Király szeretetben, – a mikor később a harcmezőn napnap után volt alkalmam a halállal szemben állva is ugyanezt tapasztalni. E jelenet soha el nem mosódó kép marad emlékezetemben s most sok békében eltöltött nehéz és fáradtságos munkámért éreztem rekompenzációt²⁶ s örültem, hogy soha sem engedtem magam félre vezetetni zászlóalj és ezred parancsnokom sok románbecsmérlő kifejezéséért, melyek között legenyhébb volt, hogy „.....mint tudjátok a mi gyáva oláhjaink” stb.

Pedig hányan ráczáfoltak Uram erre!

Vonatunkat alig egy kilométerre megállították már, a rendezőnél s itt a párhuzamos sín páron álló vonatban derék tiroli csapatokat szállítottak, kik szinte állottak. Ezek vonata még az Alpések fenyőinek galyaival volt dekorálva²⁷ nagy ízléssel s ki tudja melyik csendes tiszta kis tiroli városka leányai és asszonyai pántlikázták fel.

A barátkozás és discursus²⁸ mindjárt meg is kezdődött s csak akkor szakadt vége, mikor egy 3 tagú cigány banda a kerekek alatt a két vonat közé furakodott s rázendítettek a Rákóczy indulóra; a legfiatalabb közülök utána a „Jaj de hunczut.....”-ba²⁹ kezdett, de olyat vágott rá az idősebbik a nyírettyűvel, hogy menten abba is hagyta s rögtön megértette az idők nagyszerűségét s a teljes kiengesztelődést a mely a monarchia népeit egy tömör egésszé olvasztotta, s beigazolta egy osztrák német tisztt azon mondását, hogy: „Ferencz Jóskának

²⁵ A M. Kir. Honvédség szolgálati nyelve a magyar – a zágrábi honvédkerületben a horvát – volt. BARCY–SOMOGYI 7.; BARCY 1991. 134.

²⁶ Visszatérülést, visszafizetést.

²⁷ Díszítve.

²⁸ Beszélgetés, eszmecsere.

²⁹ A „Jaj de huncut a német” kezdetű kuruckodó, német csúfoló nóta.

csak kardjára kell ütni s a vének is csatába mennek érette. Nem is tudom azt mondta-e „kardjára ütni” vagy „nyeregbe szállni”, de fő az értelme s a mi fő: hogy igaz. Nincs nemzetiség, nincs vallás, nincs ellenzék, csak egy van: Hadsereg – s az kitűnő. Egy szent életű, bölcs uralkodó 66 éves uralkodásának szent gyümölcse...

Estefelé járt már midőn Bpt határát elértük, illetve túlléptük valamennyien felejthetetlen emlékekkel szívünkben s az érzelmi világok gazdagsága sok ember szemébe csalt könnyeket a kocsik sötét világában s megállás nélkül értünk Hatvanba, hol a tisztikar a vasúti étteremben, a legénység pedig a konyha kocsiból vacsorázott, a mely a vonaton ép úgy működött, mint a menetek alatt később.

Még egy epizód ért Budapest határában; mely itt nyert befejezést....

A század minden szakaszának megvolt a maga magán (értsd nem hivatalos) zászlója, természetesen nemzeti színű, a miket a mi századunk a Vukovári derék úri asszonyoktól kapott. Az egyik különösen szép volt, arany rojtokkal a szélén s ha nem csalódom épen Hideghéthy Ágnes úrnőtől kapták, a ki le is fényképezett bennünket s azokat később egy erdei harcz előtt kézbesítették nekem szétosztás végett. Ezt a zászlót érte épen egy kis baleset. A zászlótartóul egy Kossuth szakállas derék magyar gyereket jelöltem ki, valami Plókai nevűt, a ki maga vállalkozott erre s igen büszkén is felelt meg eme tisztjének; mikor Bpest egy kis pálya udvarán áthaladtunk néhány kedves úri lányka kosarából dobálta a szebbnél szebb rózsákat marok számra a kocsijainkba. Grohmsz szakaszvezető, kiről még sokszor lesz szavam – a rózsákat rögtön a zászlóra tűzte fel s hálául a feldíszített zászlót dugta ki a leánykák felé.... Hogy hogy nem egy a kocsihoz közel jutó lámpa czölöpe ki kapta kezéből a zászlót s rudastól leejtette. Egy szempillantásba sem telt s már is hárman ugortak ki robogó vonatból s örömmel láttam, hogy egyiknek sem történt baja. A további eseményeket nem láttam, mert 40 kocsiból álló vonatunk nagy ívű kanyarodást végzett. Nem sokat agódtam értük; a hol Grohmsz ott van ott baj nem történhet s legfeljebb az utánunk jövő saját ezredbeli másik transporttal fog beérkezni s valamely nagyobb pihenő állomáson, a hol a félórai időközökben indított lépcsők utolérlik egymást, – bevonul ismét, a mint ez úgy is történt. Másképp volt ez őrnagyommal, a ki szinte látta ezt s már az „oláhét szidta s maga elé kihallgatáshoz rendelte, a mit azonban elengedett katonái szerencsés beérkezésekor. A zászlónak persze semmi baja sem történt, csak még több rózsával volt dekorálva ő is, meg gazdája is s elbeszélésekor tűnt ki, hogy nem is az utánunk

jövő vonattal jött, hanem saját vonatunk utolsó kocsijára sikerült felkapaszkodnia, a mi macska ügyességét még jobban igazolta.

Ezt a kis esetet felemlíteni sem volna érdemes, ha nem világítana rá a mi hadseregünk lelkivilágába, s nem mutatná kicsinyben is azt az erőt, a mivel a monarchia csudákat csinál és kolossusokat³⁰ ver halálra. Ez a zászlócska csak magán emberek adománya, a mit harczközben használni nem is szabad s csak az utazás és pihenők alatt tehető ki s akkor sem feltűnő helyre s íme ezért a kis zászlócskáért küzd és verekszik három ember, hogy megmentsék s köztük csak egy vala magyar.... kitéve magukat az összezúzódásoknak legjobb esetben is egy megfeddésnek, ha baleset nem lesz belőle.

Vajjon lehetett volna-e ez embert megfeddeni?!

Én megdicsértem mind a hármat.

És az én Kossuth szakállas Plókai barátom tánczolt és sírt Hatvanban örömeiben.

De még egy ugrást vissza kell tennünk Péczelre is....

Bár vonatunk nem állott meg Péczelen hanem az állomáson lassan siklott tova, a virág özönből a beállott sötétség daczár mégis bőven volt részünk s mi tisztak kis villany zseblámpáinkkal világítottunk ki rájuk, hogy vajjon nincsen-e köztük ismerősünk, lévén Péczel nyaraló telep.

Egy 15–16 éves leányka szinte könyörgőn szólott fel hozzám s karját nyújtotta felém „Fogadja el kérem!”

Én meg fogtam kis kacsóját s valami nedves fű félét éreztem benne, melyet át is vettem. Kocsi szakaszomban nem igen világított a hajladozó és hosszú lángú olaj lámpa s miután nem a megszokott virág volt kezemben már-már csalódva ki akartam dobni azt. Az őrnagyom épen felvillanó zseblámpájánál megnézve láttam, hogy egy egészséges húsos négy levelű lóhere az.

Ez az eset sem érdemelne szót, ha megint nem világítana bele a magyar nő lelkivilágába s általában az itthon maradókéba s a szerencse kívánat e szimbolumát³¹ szavakkal kifejezni nem lehetett volna.

Nem vagyok babonás s lenézem azt, mint vallásos ember, de a szimbolumot, mint az érzelmi világ internacionális³² kifejezőjét, mely a szavakat, gondolatokat, érzelmet, sőt egész lelkivilágokat juttat kifejezésre, megbecsülöm.

³⁰ Óriásokat.

³¹ Jelképét.

³² Nemzetközi.

És de sokszor jutottál nekem eszembe, Te nem látott kis ismeretlen péczeli leányka a harcok utáni holdvilágos galicziai éjjeleken, a ki ismeretlen az ismeretlennek kívántál jót, láttatlanban ártatlanul, önzés nélkül, krisztusi szívvel, ember imádattal.

Ez a kis eset a legszentebb bizalmat adta népünk együttérzéséhez a Hadse-
reggel és a háborúval, a mely szinte a nép akarata most, a melyhez hasonló
lelkesedést, és kitartást a hadtörténelem egyetlen háboruja sem mutatott.

aug. 23-án

Igy jutottunk el Hatvanba s onnan reggel 4h-ra Miskolcra. Az úton mindenütt éljenzés és üdvözlés fogadott az éj daczára és az állomásokon s én boldog tudattal hajtottam álomra a fejemet, hogy egy hatalmas, tetterős, bátor nemzet tagja vagyok, ki Istenbe és önmagába vetett hittel megy a dicsőséggel telt porondra, földérvé a Hősök világát, kiknek szellemei boldogan nézik a késő utókor gigászi küzdelmét.

Kassára³³ 12h 8-kor értünk, hol úgy a legénység mint tisztek megétkéztünk, elküldve a konventionális³⁴ képes lapokat, melyeken a város nevét ki kellett vakarnunk s csak szimbolykusan jeleztük, hogy „Rákóczy városát most értük el”, a mint Miskolcot előzőleg a „kocsonyájáról híres város”nak tituláltuk.³⁵ Biztunk abban, hogy a hadvezetőség a muszkáról nem tételezi fel, hogy ennyire jártas legyen a magyar történelemben vagy Tóth Béla magyar anekdota gyűjteményében.³⁶

Délután 3 és 4h között már magasan járt vonatunk a Kárpátokban és sok széles medenczét nagy ívekben járt körül, a völgyekben nagy széles kőkerítésekkel védett majorokat hagyva el földött széna pajtákkal és lapos birka istálók-
kal; 6h körül távolból erősen villámlott és zengett, míg fölöttünk gyönyörű kék ég volt.

8–9h között este értük el Orlót,³⁷ az utolsó magyar vasúti állomást; a legénység meg vidáman énekelgetett a kocsikban s csak mi tisztek szállottunk ki; végig futva a kocsikat s figyelmeztetve, hogy a magyar határt, az ezután jövő

³³ Kassa (Abaúj-Torna vm. székhelye, ma Košice, Szlovákia).

³⁴ Szokásos, megszokott.

³⁵ Utalás a „rezeg (vagy remeg), mint a miskolci kocsonya” szólás-mondásra.

³⁶ Tóth Béla: A magyar anekdotakincs. I– VI. című munkájáról van szó. Számos kiadása ismert.

³⁷ Orló (Sáros vm., ma Orlov, Szlovákia).

első vas hídnál lépjük majd át s ezt a pillanatot történelmi pillanatnak tekintsék a Honvédségre nézve. (6. ÁBRA)

A népfelkelőktől tömött vasúti étteremben hirtelenében összevásároltunk némi enni valót s pár üveg bort és kitűnő lengyel pálinkákat s beszállottunk rosszul világított vasúti kocsijainkba. Indítványomra tényleges³⁸ tisztetek mind egy fülkébe húzódtunk össze s midőn vonatunk elindult lelkesítő beszédbe kezdtem, melyet addig nyújtottam, míg a vonat dübörögve nem jelezte a vas-hidat s az ország határát..... Poharainkat kézben tartva kezdtünk éljenezni a Hazát, a Királyt és a Hadsereget s poharainkat összeütve ittuk a hegy levét s az „éljen” átragadt az összes vasúti kocsikra s a sötét vak éjszakában így törtettünk át Magyarország határán viharos lelkesedéssel, harctól reperló(?)³⁹ szívvel s a legmelegebb érzésekkel a honnmaradtak iránt; áldólag néztünk hátra felé, hol egy-egy pásztor tűz csillogott csak már s boldog örömmel szívünkben, hogy végre hivatásunknak eleget tehetünk.....

*Szeptember 24-én*⁴⁰

A hajnal hasadás már jól mélyen bent talált Galícia erdő borította lankás domb vidékén s a Poprad völgyét kísérte vonatunk, Alt Sandecz⁴¹ irányában; a vidék csábítóan bájos volt sok kastély, nagy majorok, szép falvak voltak kísé-rőink, malmokkal, malomgáttakkal mesterségesen duzzasztott tavakkal, fehér kitűnően karbantartott kocsutakkal, a mely egész Galiciát – mint látni fogjuk – jellemezte.

Hasonló szép volt a Biala völgye melyen át Tarnow⁴² felé törtetett vonatunk. Hogy merre, meddig és hová megyünk, azt még most sem tudtuk s csak egyik vonal szakasról a másikig ismertük a menet tervet és az irányítást, melynek egy példányát zászlóalj parancsnokunk kapott kézhez, a másikat a vonatvezető. Ilyen vonal szakaszok voltak: Alt-Sandecz, Tarnow, Rzeszow,⁴³ Jaroslau,⁴⁴ Przemyśl⁴⁵..... (7. ÁBRA)

³⁸ Hivatásos.

³⁹ Vélhetően repdeső, de a kéziratban elírt szó.

⁴⁰ Elírás augusztus 24. helyett.

⁴¹ Ószandec (Stary Sacz, Galícia, ma Lengyelország).

⁴² Helyesen Tarnów (Galícia, ma Lengyelország).

⁴³ Helyesen Rzeszów (Galícia, ma Lengyelország).

⁴⁴ Jaroslau (Galícia, ma Lengyelország).

⁴⁵ Przemyśl (Galícia, ma Lengyelország).

A menet tervet egy az állomáson levő tart tiszt kézbesítette nekünk. Erre a titkolódzásra bizonyosan oka volt a hadvezetőségnek, mert hisz tudva levő volt, hogy Galiczia tömve volt orosz kémekkel, ruszofilokkal, muszkolofilokkal,⁴⁶ a mi akkor tűnt ki, mikor hazánkban a híres Kabalyuk féle ruthén hazaárulói pört tárgyalta hazai bíróságunk.⁴⁷ Még inkább szükségessé tette ezt az, hogy a lengyel vasutak tisztviselői voltak a legkevésbé megbízható hazafiak, – bár kötelesség teljesítésben annál ügybuzgóbbak voltak, hogy a gyanút mentől inkább elháríthassák magukról; később kisült, hogy a határszéli állomás főnököknek külön Oroszországba szülő táviró vezetékük volt a pincékben, hordókba bevezetve, s így legféltettebb kincsei a hadvezetőségnek jutottak az ellenség birtokába: mint a vasúti szállítmányok összeállítása, létszáma s a parancsnoklási viszonyok. Ezeket az előnyöket nem szabad lekicsinyelni, mert mielőtt a felderítő csapatok találkoznának a hadseregek előtt, a hadvezetőségnek más hírek nem állnak rendelkezésére, mint a kém szolgálat nyújtotta. A diplomáciai viszony megszűnte s a katonai hadműveletek megkezdése közötti időszakban ezek az első támpontok az erők csoportosításához s már ezek hibás össze állítása sokszor csírájában hordja a vereséget, vagy legalábbis az első vereségeket, a minek azután lelkesítő hatása a csapatokra igazán nincsen, főleg a kishitűeknél, a mi nagy hadseregeknél mindig bőven akad még a parancsnokok között is. (8. ÁBRA)

Ebédet Rzesow-ban, vacsorát Przemyslnél kapott a legénység – értsd csak a legénységet, mert mi tiszteknek az étterembe való eltávozás meg volt tiltva s így a legénységi étkezést élveztük, a mennyire a hazai viszonyokhoz szokott gyomrunk azt élvezni bírta.

De ezen napi útunkról elfelejtettem még beszámolni egy eseményről, mely Alt Sandecen játszódott le a pálya udvaron a reggeli órákban. Körülbelül az volt az a zóna, a meddig a vendégszeretet elkísért bennünket a lakosság részéről s a lelkesedés annyira ment, hogy a magyar csapatokhoz magyarul beszéltek, a hölgyek vagy legalább is néhány udvariassági kifejezést hazánk nyelvén

⁴⁶ Oroszbarátokkal, orosz érzelműekkel.

⁴⁷ A Kabalyuk Sándor (Elek atya) (Körösmező, Máramaros vm., 1877 – Iza, Szovjetunió, 1947) és társai (Ék-magyarországi rutének) ellen a m. kir. kúria előtt 1913–1914-ben lefolytatott per. A magyar államhatalom ellen irányuló, vallási színezetbe öltöztetett, orosz propagandát kiszolgáló vádlottakat izgatásért és lázításért 1 évtől 1,5 évig terjedő államfogházzal (és részben pénzbüntetéssel) sújtották. A m. kir. ítélőtábla egyikük ítéletét fogházbüntetésre szigorította. Baloldali felfogás szerint a tömeges áttéréseknek (a görög katolikus felekezetről a pravoszlávra) szociális, gazdasági okai voltak, amit tovább erősített a korabeli elhibázott, erőszakos magyar nemzetiségi politika. ZIGÁNY 1916. II. 8. ábrával; MISKOLCZY 1928.; GÖNCZI 2005.; GÖNCZI 2007.

adták le s a legkisebb gyermek is tudta elkiálltani magát, hogy „Éljen a magyar!”. A lakosság frissítőkkal várt bennünket, beszédek intéztek hozzánk s indítványomra mi tisztek összeállottunk s a fölséges lengyel nemzeti himnust sapka levéve énekeltük el – persze a magyar szöveggel,⁴⁸ a mit a pálya udvar közönsége a mi a városka intelligenciájából⁴⁹ került ki; együtt énekelt velünk.

A pálya udvarokon mindenütt öreg népfelkelők tették a szolgálatot s minden bódénál, váltónál, s talpfa rakásnál már örök állottak régi rendszerű sötét-kék színű ruhákban,⁵⁰ hosszú bozontos szakállal s csak a mi magyar népfelkelőink voltak szakáltalanok és fiatalosak. A vágányok mellett is sok népfelkelő őrséget találtunk, ki sátrak és óvófődelek mellett; tüzeket gyújtva, szalonnát pirítva jó hazai szokás szerint; mások fehér ruhájukat mosták, bakancsot fűztek, aszerint, hogy milyen időben haladt mellettük el a vonatunk.

A kép, a mely mellett elhaladtunk hosszú utunk alatt változatos és igen élénk volt s több mint négy napos utunk alatt igazán nem lehetett unatkozunk, pláne olyan embernek a kit minden érdekel a természettől a kultúráig. Ez tette tűrhetővé wagonunk⁵¹ fülledt levegőjét és a mozgás hiányát, miután a tiszti kocsis is régi rendszerű volt oldalt nyíló ajtókkal két felül, folyosó, mosdó és kényelmi helyek nélkül. Az éjjeli világítást is gyertyával kellett pótolnunk.

Prsemysl előtt vonatunk hosszan vesztegelt a nyílt pályán, de már közel egészen a pálya udvarhoz s mint kisült egy vasúti balesettől kifolyólag történt ez, a mit az előttünk elhaladó egyik katona vonat okozott. A hatalmas pálya udvar ív lámpái alig 300–400 lépésnyire voltak csak s mi étlen-szomjan vágyakozva néztünk a vasúti restauráció⁵² felé! Bántott az, hogy oly közel vagyunk e katonailag fontos várhoz s még sem mehetünk be, holott több mint 2 órát vesztegeltünk itt. Végre is orvosunkat és sebesült vívőinket hívták el a kik jó félóra múlva visszatérve előadták, hogy egy vasutas lábait metszette el a vonat s így a háború első sebesültjét Prsemyslnél kapták a mi egészségügyi személyzetünk.

⁴⁸ „Nincs még veszve szép Lengyelország...”.

⁴⁹ Értelmiségéből.

⁵⁰ A M. Kir. Népfelkelés tagjainak többnyire nem jutott az Osztrák–Magyar Monarchiában 1908-ban rendszeresített csukaszürke tábori egyenruhából. Így többnyire a korábbi egyenruhát (sötétkék sapka és zubbony, meggyvörös zsinóros világoskék magyar nadrág) viselték. De sokaknak csak katonasapka és nemzetiszínű karszalag jutott. DOROMBY–REÉ 454.; RAVASZ 2000. 143.

⁵¹ Vasúti kocsink.

⁵² Étterem.

Jó két óra múlva a mi vonatunkat is bevonták az állomásra s kocsink épen a restauráció fénye előtt állott több mint egy félórát, de bemennünk ismét nem volt szabad. Engem nem csak az éhség; hanem inkább az érdeklődés a város és vár iránt vonzott s directe lelkiismeret furdalást éreztem, hogy nem láttam a monarchia egyik leghatalmasabb modern várát.....⁵³ Ha tudtam volna akkor, hogy mennyi időt fogok benne és mellette tölteni, harcolni érette éjjeleken és nappalokon keresztül⁵⁴.....s édes testvéremmel⁵⁵ is találkozni fogok itt.....

De ne vágjunk az események elé!

Végre megkaptuk az irányítási tervet, mely Sadowa Wisniá-ig⁵⁶ szóllott, mely szinte a „Ferdinánd Bahn”⁵⁷ kettős vágányú vonalán, tehát a fő kelet-nyugati vasúti vonalon fekszik. Mindenesetre feltűnt, hogy nem Lembergig szóllott az irányítás, tehát vonalszakaszig, hanem egy kisebb állomásként volt végcélul megjelölve és sejtettük, hogy 4 ½ napos utunknak itt vége szakad. (9. ÁBRA)

Éjjel 12h-kor értünk Sadowa-Wisniára s a legénységet felszereltettük, de ki szállani még nem volt szabad. Ezredesünk az ezred törzzsel már ott várt minket s a tiszti kart azonnal összegyűjtötte, hogy az elszállásra intézkedjen. Persze szabad táborozás lett elrendelve, mint sajnos Galíciában majdnem mindig. A pálya udvar mellett kicsiny fenyő erdő emelkedik s a sínektől csak egy keskeny utacska választotta ezt el. Ez volt az éjjeli szállásunk. Persze körülrakták tábor őrségeikkel s a legénység fegyver gúlákat alakított s mögötte hamarosan jóízűen elszundikált sátorlapokba és köpenyeikbe burkolódzva. Megpróbáltam én is az alvást, de épen úgy nem bírtam az első alkalommal aludni a hideg nyirkos szabad levegőn, mint később a harcok befejezése után a nyugodt levegőjű szobákban s mind két esetben 3–4 napi megszokásra volt szükségem. Hajnal felé erős köd szállott le s én a vasúti étkezőbe mentem be hol erős teát s néhány pohár hazai vörös bort ittam egy Jablonszky nevű honv. huszár hdgy társaságában. Mire ismét vissza mentem századomhoz, ott már vigan pattogott a tűz 8–10 rakáson is, s a legények állották körül s melegítve tartották följük kezeit. De nem csak a századomnál, hanem a többi századnál is ki pirított a tűz a

⁵³ Przemysł erődrendszerének kiépítéséről részletesen FORSTNER 1987.

⁵⁴ A m. kir. 8. honvéd gyalogezred 1914. szeptember 14-től 1915. március 22-ig (a vár feladásáig) Przemysł őrségéhez tartozott. DOROMBY–REÉ 442.; RAVASZ 2000. 251–252.

⁵⁵ Kézdi Vásárhelyi Dezső. Szintén részt vett a világháborúban. Tobolszk mellett, Mihajlovszkij Szkit-en volt orosz hadifogságban.

⁵⁶ Helyesen Sadowa Wisznia (Galícia, ma Sudov Vyshnya, Ukrajna). Spezialkarte der österr.-ung. Monarchie, M = 1 : 75000 (a továbbiakban Spezialkarte) Zone 6. Kolonne XXIX. szelvény.

⁵⁷ Ferdinánd-vasút.

kis fenyvesből s szebb katona képet képzelni sem tudok ennél a ködfoszlányokkal borított fenyvesi tábornál.

Reggelre már az ellenségről is hallottunk egyet mást; a vendéglős mesélte, hogy kis kozák patrulok⁵⁸ járnak a vidéken, ő is látott egyet.

Hogy, a kis vasúti állomás, mely talán soha sem lehetett valami tiszta, most mily állapotban volt, arról beszélni v. írni is alig lehet. Mint mondja 8 nap óta folyvást jöttek a csapatok, míg hátra felé a polgári menekülő lakóssággal robbogtak a vonatok; elképzelhetetlen keleti piszok minden felé, levert falak, sár és fekszalma papír és rongy darabokkal vegyesen tarkították a padlót; katonák egymás hátán tülekednek az alacsony kármentő fele markukban szorongatva előre garasaikat.

Amíg békét nem kötnek nem lesz itt tiszta, de még azután is eltelik egy félév a míg mindent helyre reperálnak.⁵⁹

Az éjjelről, a mely részét alvással próbáltam eltölteni a szabadban, – elfelejtettem megemlíteni, hogy könnyen végzetessé válható baleset áldozata lehettem volna egy elszabadult géppuskás lónak, mely a kötőfékkal a pályva czöveket kirántva a laza homokos földből, őrült iramban vágatott felém. A lódobogásra fölugorva, csak épen annyi időm maradt, hogy félre pattanjak előle, így is megvágott czombomon a kötőfék lóbálódzó czövekje; ez a ló később a Magura ostrománál oly szomorú sorsra jutott „Dongó” volt.

A lovakról szólva eszembe jut az én kedves, drága jó lovam is, a kiról még annyira fog kelleni megemlékeznem, mint az állati intelligencia és nemes gondolkodás megtestesüléséről. Az én jó lovam, ki meleg és kényelmes istállóhoz volt szokva egyetlen perczre sem dült le s hol egyik hol másik hátsó lábát tartotta „pihenj”-ben de lefekvésre még csak nem is gondolt, hiába hozattam derék magyar lovászommal zizegő szalmát s hasáig megrakattam. Ez pedig nagy szó volt, mert a 4 ½ napos vasúti utazás alatt egyetlen perczet sem feküdt s így az 5. éjszakát virrasztotta szegény. Jó legényem megcsutakolta jól, s az egész napi menetben nem éreztem rajta a fáradtságot. (10. ÁBRA)

augusztus 25én

Reggel 6h 30kor indultunk útnak Jaworów⁶⁰ felé, melynek közelébe még annyiszor s oly különböző viszonyok között kerültünk. Az idő felséges szép

⁵⁸ Őrjáratok.

⁵⁹ Helyrehoznak, megjavítanak.

⁶⁰ Jaworów (Galícia, ma Javoriv, Ukrajna). Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXIX. szelvény.

volt s az út, mely két oldalt nagyobb részt erdők között vezetett át oly mély benyomást csinált valamennyiünkre, hogy egyik elragadtatásból a másikba estünk. Az előző napi eső az út porát épen annyira verte el, hogy a legkisebb por sem volt érezhető, a nyártól tikkadt természetet pedig friss pompájában tüntette fel. Az egész 20 kilométeres út, mintha inkább a majális vagy egy kirándulás jellegével bírt mintsem egy hadjárat bevezető lépésének.

Körülbelül 12h-kor érkeztünk be Jaworow-ra, mely egy 5–6000 lelket számoló lengyel község a Basiliták kolostorával, igen szép községházzal, emeletes iskolával, szép templommal, de amellett is szűk zegzúgos utcákkal. Főterén sok emeletes ház van, kész árú üzletekkel, melyek mindenikében majdnem édességeket is lehet kapni.

Bár megérkezésünkkor azt az értesítést kaptuk, hogy körülbelül 3 napig maradunk itt s a 23. honv. hadosztály⁶¹ itt és a közeli falvakban fog megalakulni, mégis a legénység elszállásolása után, a mi az iskolában történt, s így gyorsan is ment, a várost határozotam megtekinteni. Azt hogy hol ebédek még nem tudtam, csak abban voltam bizonyos, hogy a legénységi étkezésben nem veszek részt, számítva a városka vendéglőire is. Ugyan így csináltak tisztjeim is. Közben megtekintettem szállásomat is, mely szemben az iskolával egy lengyel tanító házában volt; egyszerűbb városi lakásra emlékeztetett, a képes lapok és fürdőhelyi tárgyak tömkelegével a falon, s persze nem hiányzott a japáni legyező sem. Egyebekben elég biztatónak ígérkezett s a sok vasutazás után jó éjszakát reméltem magamnak. Lakásomról rögtön az emeletes ódon zárda felé tartottam, hol remélhettem, hogy érdekes régiségeket láthatok s ha mást nem magát az épületet megtekinthetem. Mily nagy volt meglepetésem, midőn százzadom összes (:5:) tisztjeit, ott találtam az udvaron egy katolikus lelkésszel beszélgetve. A bemutatkozáson átesve, rögtön meginvitált ebédre, kijelentve, hogy pontosan 1 h-kor kezdődik, s hogy nagyon szerény ebéd lesz. A lelkész a német nyelvet nem teljesen bírta, de kisegítette őt 2 tanárnő, kik a zárda tanítói szervezetébe tartoztak. Az apácák között is voltak tanárnők. Most persze még az iskolák szüneteltek, csak néhány árva lányka volt itt. Majd az épületet néztem meg, de bár régi, azonban a földszint bolthajtásain kívül egyéb régiséget nem tudtam felfedezni. A tantermek meg pláne egészen modernnek voltak. A dísz terem egy emelvényén zongora is állott s mindjárt ketten is leültünk egymás után játszani hazai nótáinkat, a mire a tanárnők is mind elősiettek.

⁶¹ M. kir. 23. (szegedi) honvéd hadosztály. Alárendeltségében a m. kir. 45. (szegedi) és 46. (lugosi) honvéd gyalogdandár. DOROMBY-REÉ 430.; BARCY-SOMOGYI 46.

Az ebédnél a kedves testvérek szolgáltak fel, de asztalunkhoz persze, a szentatyán kívül nem ültek le. Bort persze nem kaptunk, azonban megengedték, hogy hozassunk. Az én Malomsoky zászlósommal azután elhatároztuk, mint a kiben kis tisztikarom bizalma összpontosult a solti(?)⁶² szép napok óta hogy a század tiszti étkezdjét itt maradásunk 3 napjára itt ütjük fel, – a mibe a zárda főnöknő is szívesen belement.

Ebéd után még az orias félgömbalakú fa haranglábat tekintettem meg, mely az alsó szélénél talán 30 méter átmérőjű is volt, s ugyan ilyen magas s zöld mohás zsindellyel volt befödve s messziről úgy nézett ki mint egy fél görög dinnye. A gyümölcsös kert gondozatlan volt s a széépészet iránt való érzék nem épen dühöngött.

Ebéd után megtekintve századomat, a városba tértem s térkép szerint lementem a nagy javorovi tóhoz, hol a zsilipek mellett lévő fürdő kabinok igénybe vételével megfürdöttem; még valaki jött ide utánam, Dr. Wentzel tart. huszár hadnagy dandár parancsörtiszt. A tó nagyságával s szép parti panorámájával igen kedves benyomást csinált. Nagy halászat is van a jókora nagyságú tavon, s a part menti kastély uradalmához tartozik. Mint Galíciában majd minden falunak úgy Jaworównak is kiegészítő része e tó, melyhez még meszsze húzódó ingoványok is tartoznak.

A fürdés, mely Prsemyslbe való bekerülésemig többé nem volt megismételhető, – nagyon jól tett s üdítőleg hatott a hosszú vasutazás után.

Innen a városba mentem s órát azzal adtam Wimmer Leont órásnak javításba, hogy reggelre legyen vele készen s majd legényemet⁶³ érte küldöm. Majd tovább haladtam a lembergi ország úton a városka ezen részét megtekinteni, hol az összes magasabb parancsnokságok (: dndr és hadosztály:) beszálásolva voltak.

Megtekintettem a kastélyt s nagy ősi parkját, majd a vele majdnem szembe lévő lovas laktanyát, hol most gyalogság tanyázott a 7. honv. gyal. ezredtől.⁶⁴

⁶² Bizonytalan olvasat.

⁶³ Legény = tiszti legény, tisztiszolga.

⁶⁴ M. kir. 7. (verseci) honvéd gyalogezred. DOROMBY–REÉ 428.; BARCY–SOMOGYI 46.

Útközben találkoztam régi ezred czimborámmal Dr Breznay Ernő ezredorvossal,⁶⁵ kivel Orsován⁶⁶ évekkel ezelőtt sokat kuruczkodtunk szép asszonyok és lányok társaságában.

Mindjárt el is panaszkodta, hogy mennyi baja van ezen ezred szerb ajkú legénységével,⁶⁷ s hogy mennyi betege van naponta, a mi a mi ezredünkben nem fordult elő.

Sötét volt mire hazafelé tértem vacsorára a zárdába, hol már akkorra valami 17 tiszt vetődött be s be is jelentették, hogy századunk tisztí étkezésében részt óhajtanak venni, míg Jaworowon leszünk. Ezek a tisztek itt is szállásolták el magukat; a növendék lányok közös hálósobájában, hol szeretettel látták el őket a zárda szolga személyzete.

Talán 10 óra is volt mire haza értem innen s másnapra mindent kikészítve boldog nyugalomra tértem.

11 h-kor már felverték álmomból azon parancssal, hogy 3h 30-kor az ezred gyülekező helyen álljon, – mert tovább menet lesz Prsiedmiczére;⁶⁸ persze rögtön felkeltem s a szemben lévő századomhoz siettem s a napos útján minden intézkedést megtettem, hogy századom 3h után már álljon s az első legyek századommal a riadó helyen. Persze órámról sem feledkeztem meg s legényemet rögtön érte küldöttem, de azzal jött vissza, hogy az órás nem ott lakik, hol az üzlete van s így a jó sorra bíztam órámot.

aug. 26-án

Hosszú menetünk volt s forró napon, tikkadt levegőben, poros ország úton s a legénység még reggeli kávéját sem fogyaszthatta el, mert a kávé konzervek nem voltak este kiadva s a kapott parancsok szerint 2–3 napig kellett volna Jaworow-ban maradnunk s ezen napok pihenő napok lettek volna. (11. ÁBRA)

Ezredünk az előző kis városkában – Niemniczow-ban⁶⁹ szállásolta el magát 2. és 3. zászlóaljával csak mi lettünk, az 1. zászlóalj ezen kimondhatlan nevű kis lengyel falucskába kitólva az ezredtől mintegy 4 klméternyire. Most, hogy

⁶⁵ Ezredorvos = orvos százados.

⁶⁶ Orsova (Krassó-Szörény vm., ma Orsova, Románia). Az I. világháború előtt itt állomásozott a m. kir. 8. (lugosi) honvéd gyalogezred III. zászlóalja. DOROMBY-REÉ 428.; BARCY-SOMOGYI 46.

⁶⁷ A 7. (verseci) honvéd gyalogezred vegyes (szerb-horvát, német, román) legénységű volt. HERMANN-SZANYI 2012. 187.

⁶⁸ Male-Przedmiescie (Galícia, ma Ukrajna) Jaworówwal összeépült település. Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXIX. szelvény.

⁶⁹ A Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXIX. szelvényén ilyen nevű települést nem találtam.

kiváltunk a hadosztály és ezred nagy kötelékéből ért utól a konyha kocsi⁷⁰ ben-
nünket s még benne volt a reggeli kávé, a mit javaslatomra ki is osztottunk a
legénységnek, – déli 12h-kor az országúton. De ez nem csak azt jelentette, hogy
későn kapták meg a reggelit, hanem, hogy a déli étkezéssel is baj lesz s szeren-
cse, ha estére meg fogjuk kapni!! Pedig, hogy a legénység éhezett azt jól láttam;
mert Niemniczovon átmenet a két krajczáros kiflikért bár 10 krajczárt kértek
az utcai árusok, azt is megadta egyébként takarékos legénységünk. Persze,
hogy össze teremtettem az ilyen lelketlen uzsorást s a legénységet felvilágo-
sítottam, hogy a zsoldot ne dobálják ilyen könnyen s jobban teszik, ha össze
gyűjtve haza küldik.

A míg a legénység a kávéfogyasztotta el az ország úton, addig mi tisztok
zlj. parancsnokunk köré gyűltünk s jelentéseinket adtuk be a legénység állapo-
táról és megkaptuk azon parancsokat, a mely a fenti község biztosítására vo-
natkozott. Az én századomat érte az a kitüntetés, hogy az ellenség előtt én te-
hettem Galíciában legelőbb is a biztosító szolgálatot, a mint a legelső napi
menetnél is én voltam az ezred elővédje, s még Sclon(?)⁷¹ is én voltam az első
ki a körlet biztosítást végezte.

Ezekkel hízelgek is magamnak, hogy előjáróim bizalma bennem összpön-
tosult, pedig ezen előjáróimmal soha sem állottam valami kitűnő viszonyban
s bár katonai tevékenységemet elismerték, a hol legkisebb alkalom is adódott a
belekötésre, ott nem engedtek ki abból s ha mással bosszantani nem tudtak,
úgy olyan embert dicsértek meg mellettem, a kinél milioszorta többnek érez-

⁷⁰ Sokáig komoly problémát jelentett a katonaság terepen (menetek alatt, gyakorlatokon és
háborúban) történő étkeztetése. A meneteléstől és/vagy harctól már elcsigázott és főzésben rend-
szerint járatlan legénység csak üggyel-bajjal, és általában gyenge minőségben tudta elkészíteni
meleg ételét. A katonai étkezést forradalmasította a fogatolt mozgókonyha (népiesen gulyás-
ágyú) használata, amely lehetővé tette a menet közbeni ételkészítést. Ezt elsőként az orosz–japán
háború során (1904–1905) az orosz hadsereg használta. Annyira praktikus volt, hogy a japánok
a zsákmányolt mozgókonyhákat rögtön saját használatba vették. Az osztrák–magyar haderőben
1909-ben vezették be ezeket (Armeefahrküche M 1909). Két fő részből álltak. Egy mozdonyból
(taligából) és a tulajdonképpeni konyharészből. A mozdonyszekrényben kampókon, illetve pol-
cokon tárolták a húst és egyéb élelmiszereket, a konyhaeszközöket, a tüzeléshez használható fát,
a hajtó katona és a szakács személyi felszerelését, valamint zárható vaskazettában a századpénz-
tárt. A kis kéménnyel ellátott konyharészben tüzeltek a 3 db, egyenként 93 literes, és az 1 db 20
literes üstök alá, amelyekben az ételt készítették. A kisebb üst rendszerint a tisztok étkeztetésére
szolgált. A mozgókonyhát általában a mozdony elé fogott két ló húzta. Két és fél – három és fél
óra alatt 250 embernek tudtak meleg ételt készíteni ezen az alkalmatosságon, amellyel minden
ezredtörzset, gyalogszázadot, lovasszázadot és tüzérüteget felszereltek. SCHMID 1915. 618–619.
ábrákkal; SÜLI 2004. ábrákkal; SÜLI 2012. 36–37. ábrákkal.

⁷¹ Bizonytalan olvasat, de a későbbiekben kikövetkeztetve valószínűleg Szklo községről lehet szó.

tem s tudtam magamat úgy tudás, biztonság, mint bátorság és ügyességben, bármi tér lett légyen is az.

Én Fellner hadnagyot, mint legidősebbet rendeltem tiszti tábori őrsre, míg 2 szakaszommal a község északi kijáratához vonultam készülségi szolgálatra s 4. szakaszom állomás őrséget adta. Fellnert bár vázlat szerint utasítottam felállítási helyére, – a falu szélétől alig 200 x-re⁷² találtam az erdőben s még ott is a legmélyebb völgy hajlást kereste ki, honnan kilátás per absolute nem volt s így magamnak kellett személyesen felállítási helyét kijelölnöm; sőt még egy előre tölt tábori őrsöt is küldtem szakaszából előre, – hozzám hátra felé a készülség felé pedig tagokat iktattam közbe, hogy parancsaimat esetleg odakiálltással továbbítsák, miután ki volt adva a parancs, hogy minden perczen tovább indulásra kell készen lenni a zászlóaljnak. Három óra is volt mire vissza lovagoltam a faluba, hol az előfordult hibát mindjárt oktatás tárgyává tettem, s egyben figyelmeztettem, hogy az ellenség közelsége nem ok arra, hogy a szabályzat adta távolságokat megrövidítsük, mert a szabályzat háborúra készült s nem őszi gyakorlatokra. Mind 4 szakaszomat megtekintve s a helyi viszonyokra parancsnokaikat kioktatva zlj parancsnokomnak jelentést tettem, ki már a zlj összes tisztjeivel egy füves domboldalon heverészett egy széna raktár tövében, míg üres tejes dézsák s bádoggal ibrikék állottak az előttük levő alacsony deszkapadon. Végre én is a falatozáshoz láthattam, a mi tejből és szalonnából állott, kenyeret pedig a lakóktól szereztünk, a mi szinte lila fekete volt a konkolytól és zabderczétől. Nem felejtettem el megjegyezni; hogy ez a kenyér nem csak jól esett, hanem valójában jó is volt s a tejhez meg plane passzolt.

6 és 7 óra között estefelé mégegyszer végig lovagoltam tábori őrsömet és a helység biztosítására kiküldött laktábor őrségeket s így lovam nem sokat pihent.

A legénység az étkezést ez időben kapta s vissza felé jövet találokztam a konyha kocsiival, a mint kifelé baktatott szolgálatvezető őrmesteremmel – az ország úton a tiszti tábori őrs felé! (12. ÁBRA)

A mi kis falunk, a mint általában a galícziai falvak, – sokban elütnek a mi magyarországi falvainktól. Rendszerint 8–10 kis falurészletből áll, melyek közé a szántóföldek, rétek messze benyúlnak, s mindegyik falurészlet magában is egy kicsiny falucska, melynek 60–80 x hosszú utcáját szabályosan állják 2 oldalt a házak. Sokszor több kilométere húzódik egy ily ötletszerűleg össze állótott falu, – s így egész vidék az a mit felölel. A házak persze kivétel nélkül

⁷² X = lépés, általánosan használt korabeli katonai rövidítés.

fából készültek, a minek magyarázata az, hogy igen olcsó a fa ezen a vidéken, lévén Galícia a legszebb erdő cultura hazája. Ezek a házak mind annak dacára télen igen jó meleg a mint azt később kellemesen tapasztaltam Prsemysl környéki harcaim alatt. A házak körül nyárfát és bükkfát találunk legtöbbször s a gyümölcsfát csak a városok körüli falvakban vagy a módosabb gazdáknál, kik vagyonuknál fogva intelligensebbek is. Ezen fák között is leginkább az almát kedvelik, a mi sok éhséggel teljes napon csillapította legénységünk szomját éhségét, a mint látni fogjuk azt. A lakók állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkoznak, amellet sok munkát ad, hogy minden a mit a ház körül látunk a háztól kezdve lefelé mindent a család maga csinál. Maga megtestesült tolstojismus egy ilyen lengyel család; persze a mi szemünkben nem sokat érő dolgok ezek de a nemzet gazdaság szempontjából fontosak. A falvakban kutak nincsenek, mert minden falu patak, folyó mellé települ, a miket különös előszeretettel duzzasztanak fel tavakká. A családfő magas szikár alak, erősen ránczosodva, szőke v. világos barna hajjal, erősen hajlott orral, kék szemekkel; a nők elég csinos szőkék s hízásra hajlamosak, korán öregszenek s nem ritkán rútak a ránczoktól. Nyáron még a férfiak is teljesen fehérben járnak, de ne tévesszük össze, soha sem gatyában. A gyermekek a legszebb kék szemű szőke angyalkák s bár a család maga rendszerint piszkos, a gyermeket feltűnő tisztán tartják s alig van ház, hol ne volna kis bádoggal fürdő kád számukra, a minek sok hasznát vettem később nagyobb fürdést pótló mosakodásoknál, valamint tisztiszolgáink a fehérneműnk kimosásánál. (13. ÁBRA)

A lengyel általában szimpatikus és velünk érző s bár vendégszeretetével halmoz el – már a maga szegényes módján, – azonban inkább a semleges néző álláspontján áll, a mit annak tudok be, hogy a lengyel nemesség java részben elpusztult s mágnásaik pedig az osztrák aristokrátiába olvadt be s így vezető nélkül állt önmagára hagyva, nem találva meg támaszát a közigazgatási tisztviselőkben sem, kik java részben idegen ajkúak másrészt muszkofil érzésűek voltak, mely minden lengyelnek halálos ellensége. Nem ritkán a falvak lakosságának fele ruthén s így ezek erős terrorja alatt is állottak, miután ezek jobb módúak is voltak, állván idegen zsoldban, muszka rubellel évtizedek óta zsebükből. A muszka templomok kihívóan szépek az ilyen falvakban, a melyek sokszor városok díszére is vállhatnának, a melyek mellett csak szerényen lapul meg a fából épült alacsony katolikus lengyel templom. Az iskolák – dicséretére az osztrák közoktatásügynek – java részben szépek, nem ritkán falvakban is emeletesek s moderneknek mondhatók.

Az éjszaka nyugalmát semmi sem zavarta meg s mi csendesen, félbren aludtunk századjaink közelében, így én speciel a készülségi csoportnál, hol villany zseblámpám mellett írtam be az „Esemény naplóba” a századra vonatkozó eseményeket, persze csak távirati stylusban a mint az előírva van.

Ezredünktől éjjel jött a parancs az ezredkürtös útján, hogy az ezrednek 4 h 15-kor reggel indulásra készen kell állnia Niemiczówban, honnan ütközet menetben Skló⁷³ Lemberg felé való előnyomulással a mennyiben egy kozák hadosztály van oda előnyomulóban. (14. ÁBRA)

aug. 27én

Igy 2h 45-kor éjjel riadó lett elrendelve s megvárva tábori őrsöm bevonulását 3h 10-kor megindultunk, hogy Niemiczowon bezárkozzunk ezredünkhöz. Ez megtörténve, dandárunk biztosított menetben megindult Szkló felé. Eleinte fenyves erdőkön keresztül, majd homok steppéken át. A fenyvesek már megtiltva voltak, mert kozák járőrök voltak jelezve, a kikről már ismeretes volt, hogy alkalom adtán ürge gyalogosként lóról szálltan bele-bele tüzelnek a látott csapatokba s azután gyors iramban elvágatnak.

Bár nagy forróságban tettük meg a cca 30 klméteres menetet, közben utak nélkül s igen sok homokot tiporva, – de harci események nélkül maradt ez a nap is, de az érzések melyeken a csapat keresztülment már alkalmasak voltak arra, hogy hozzá szoktassák az embereket a veszély gondolatához, mely minden bokorban benne rejtőzhetett.

Szkló maga hosszan elnyúlt kis városka az országút mentén, s mint előző napon csak ezredünk 2. és 3. zászlóalja jutott a városkába, míg az 1. – tehát a mi zászlóaljunk Zablotára⁷⁴ került, mely Szklótól mintegy másfél kilométerre feküdt de igen rossz úton volt csak megközelíthető s a patakon átvezető bürü le volt szakadva, úgy hogy konyha kocsink csak kerülő úton tudta házcsoportunkat megközelíteni s a patak túlsó felén maradt s az étkezés kiosztás a patakon át történt.

Zablotán 3 tábori őrsöt állított századom fel s századomnak egy önálló kis falurészlet jutott (: 6 ház :) beszállásolásul, a mi a nyári időt tekintve, elég kényelmes elszállásolás volt. A falucska jóformán pendentje⁷⁵ volt az előző napinak. Én magam egy nagy kicsépeletlen gabonával telített pajtában szállotam

⁷³ Helyesen Szkló (Galícia, ma Shklo, Ukrajna). Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXIX. szelvény.

⁷⁴ Helyesen Zabłota (Galícia, ma Ukrajna). Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXIX. szelvény.

⁷⁵ Ellentéte, fordítottja.

meg Dr Róth ...(?)⁷⁶ segédorvossal,⁷⁷ kit meghívtam magamhoz, miután hetek óta vérhasszerű ömléseim voltak, a mit még a déli hadszíntérről hoztam magammal. Egyébként is szimpatizáltam⁷⁸ vele tudásánál s kipróbált jó hazafiságánál fogva, a mihez hozzá járult még jó kedélye is, a mit mindig nagyra becsülök.

Házijaim derék csendes lengyelek voltak, kiktől azonnal tejet és kenyeret vettünk, míg az udvaron az esti vacsorához – lévén már 4 óra mire beértünk – megtették az első készületeket a tisztí étkezde felállításához, lett 6 óra is mire vacsorához tértünk s így előzetesen is ettünk a már említett aludttejből. Lengyeleim mesélték, hogy 3 nappal ezelőtt 7 kozák éjszakázott itt náluk s ők bizony nem a pajtában aludtak, hanem az ágyban s nekik mint házigazdáknak kellett kihúzódnia. Persze a mi várt vacsoránk sem volt más, mint a legénységé, azzal a különbséggel, hogy – mint mindig a hol lehetett, – rendesen felterítetttem, a minek habár sokszor nem kis haraggal is járt, megvolt az az előnye, hogy tisztjeimmel együtt lehettem, őket szolgálaton kívül megismerhettem, másrészt minden napi eseményt vagy előtte vagy utána az étkezésnek megbeszélés tárgyává tehettem, – viszont, hogy a közszellemet fejlesszem és naponta legalább néhány percre vissza essék mindegyike a cultur ember szerepébe, a miből bizony felelőssége tudatában fáradtság és nélkülözések súlya alatt s legénységgel bánva folyvást, – a legtöbb ember kivetkőzik.

S habár az étkezde udvarokon és színekben volt felállítva legtöbbnyire bizonyos ünnepélyességet megkívántam azon percztől kezdve, hogy asztalhoz ültünk. Így és levelezésükből melyet parafíroznom⁷⁹ kellett ismertem meg őket, foglalkozásuk, társadalmi állásuk, vagyoni állapotuk, felfogásuk s nézeteik felől, a minek mondhatom, hogy igen sok hasznát vettem a megbízatások kiosztásánál, – a mit tisztjeim mindig örömmel vettek, mert véralkatuk és tudásukhoz volt szabva.

Másnapra még este 9h-kor a lefekvéskor még semmit se tudtunk s így sietünk lefeküdni, hogy mennél többet alhassunk, de előzetesen még végig jártam tábori őrsimet, hogy lássam helyesen végzik-e a szolgálatot; szerencsére közel voltak, mert a falutól 300 x-re az ellenség felé egy áthatolhatatlan mocsáros patak folyt, a mi a tábori őrsök messzire való kitölését feleslegessé tette.

⁷⁶ Keresztneve olvashatatlan.

⁷⁷ Segédorvos = orvos hadnagy.

⁷⁸ Szimpatizáltam, rokonszenveztem.

⁷⁹ Ellenőriznem, aláírnom (cenzuráznom).

Zablotára még 2 ízben kerültünk vissza s egyszer késő éjjel s oly csöndben, hogy a lakók észre sem vették csak reggel.

De ne vágjunk az események elé!

Aug. 28án

Másnap (: aug 28án:) (: ismét éjjel kaptuk a parancsot az indulásra :) reggel fél 4h-kor indultunk el, hogy az ezred többi részével a gyülekező helyen a lemergi ország úton egyesüljünk; innen 4h 15-kor indultunk meg déli irányban s déli 2h lehetett midőn a csapat egy nagyobb falu szélén (.....)⁸⁰ megállott, hosszú pihenő céljából. Az eddig végre hajtott menet teljesít. kereken 36 klm. volt rekkenő hőségben, poros ország utakon s itatás nélkül. Bizony valamennyi tisztnek és tisztnek meg kellett erőltetnie magát, hogy a legénységet együtt tartsuk; el ne maradozzon, szét ne fusson a közeli patakokhoz, vagy gyümölcsrázni be ne ugorjon valamely ház udvarára. (15. ÁBRA)

A hosszú pihenő helyén, a mi a falutól egy kilométernyire lehetett, egy kis erdész lak állott sárgára érett vadkörte fákkal, a mit egy pillanat alatt lerázott a legénység. Észak felől kis hegy alacsony fenyő erdővel védett az ellenséges betekintéstől. A konyha kocsikkal most sem volt szabad ide jönni, hanem a már amúgy is agyon fárasztott legénységnek kellett szakaszonként lemenni, a mi bizony nem praktikus intézkedés volt. Sajnos, hiába emeltem fel szavamat zlj parancsnokomnál, ki mint felesleges kéréssel alkalmatlankodót közönségesen elutasított.

Mi magunk is lementünk étkezni a konyha kocsikhoz, hol a faluba egy gyermeket is beküldöttünk s így sikerült egy kupa sört kapnunk.

Vissza térve a pihenő helyre néhány orosz repülő gép keringőzött a fejünk felett s bár felsőbb rendelettel az ellenséges repülő gépek minden ember és csapat által tűz alá lettek volna fogandók, annak letüzelése nem engedélyeztetett, bár jelentettem az esetet. Oka talán az volt, hogy az ellenség előtt ne sejtessük itt létünket. De hiszen a repülő gép is látott bennünket?!

4h 30 volt midőn a menet újból elrendeltetett, mikor is szép fenyvesek, homoki nedves legelők, szelíd hullámok⁸¹ között vitt utunk; a fenyvesek telítve szebbnél szebb kastélyokkal, villákkal, melyek a lemergi előkelőségek városi nyaraló telepei.

⁸⁰ A községnév az eredeti kéziratban is kihagyva, kipontozva szerepel.

⁸¹ Értsd terep hullámok.

6h lehetett mire Borki-Janowszkyére⁸² érkezünk, mely szanaszét szórt lengyel falvacska a házak között sokszor 3–400 x hosszú legelőkkal, mocsarakkal. Majd egy órát vártunk itt míg parancsot kaptunk az elszállásolásra és sötét este lett mire behelyeztük legénységünket. A falu szélén várakozás alatt asszonyok köcsögökben hordták ki az aludttejet és fekete zab kenyeret a legénységnek s magam is megélveztem a mai nagyon is fáradtságos nap után, mikor is 10 órát meneteltünk a legrekkenőbb caniculai hőségben s embereink a 38 klgramos felszerelést alig bírták⁸³ s a hol pillanatokra is megállottunk, ott jóformán össze rogytak az út árkaiban. Pechünkre, még a konyha kocsi sem tudott utánunk jönni a nagy homok miatt s csak éjfél körül érkezett be, a mikor a legénység már nem kelt fel kis vacsora kávéjáért. Természetesen gondoskodtam, hogy élelmük legyen estére is s a földeken még kint fekvő burgonyát szedtettem össze s főztettem meg, a mi jó félóra alatt bőséges táplálékhoz juttatta embereimet. (16. ÁBRA)

Ezen nap, mely különösen megerőltető volt, valamennyi embert elővett s a tisztek hangulata jóval idegesebb lett ezután úgy egymás között, mint lefelé a legénységgel szemben. Bőrünk égett a forró naptól, a menet teljesítménytől pedig sokan izom lázt kaptak. A rossz ivóvizektől pedig a diarehre⁸⁴ uralkodott a legénység között.

Az én szállásom egy ruthén, ellenséges érzelmű öreg parasztnál volt, ki őrmesteremnek a vendég szobába való belépést nem engedte meg, ki jelentette nekem. Revolveresen, kardosan a mint még voltam siettem a leendő lakásomba, hol az öreg paraszt háttal neki feküdve az ajtónak két oldalt kitért kezekkel fogadott, és sejtettem mérges szavaiból, hogy, ha kell élete árán megváltania a belépést, úgy azt is megreszkírozza. Miután figyelmeztettem, hogy szobájának bántódása nem lesz, s a mit akar vigyen ki onnan, 40 éven felüli fia rohant ki s édes apját félre lökte az útból s maga nyitott ajtót. Miután kezemben revolverem is ott volt már csak pillanatok választották el a lelövéstől az öreget, kit fia megjelenése megszelídített. Ekkor még nem tudtam, hogy rusofil a gazdám, s mert a szobában semmi gyanúsat nem találtam nyugodtan aludtam végig az éjszakát, a mennyiben diarrohém a nyugalmat megengedte.

⁸² Ez vélhetően valamilyen Janówval (Galícia, ma Ukrajna) kapcsolatos településrész lehetett, de a Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXIX. szelvényen nem találtam meg.

⁸³ Más forrás szerint 1914-ben egy gyalogos katona 33 kg-nyi terhet hordott. SUHAY 1938. 11.

⁸⁴ Hasmenés.

aug. 29én

Másnapra még intézkedés nem jött s a mi még csodálatosabb – éjjeli riadó sem volt s így reggeli 6h-ig nyugodtan alhattam. Mikor fölébredtem besütött a nap már a szobámba s ágyammal szembeni falon a sok szent kép fölött az orosz czár⁸⁵ szín nyomtatú képét pillantottam meg, sok kis leánykája körében. Most kezdettem megérteni gazdám előző esti magatartását s bizonyosan a családját féltette, hogy a képért felkoncoljuk talán. E helyett a képet szépen levéttem a fiával, kivel németül tudtam érintkezni s az egybegyűjtött család előtt az udvaron burgonyát főző legénység tűzébe dobattam. A házat és lakóit itt időzésünk alatt felügyelet alá helyeztem.

Dél előtt 11h lehetett midőn a parancsot vettük a déli 12h-ai indulásra. A legénységet sebtiben megétkeztettük, vízzel elláttuk s már is elvezettük a kijelölt gyülekező helyre. A Dominikanskier⁸⁶ vezető úton megalakult a 46. dandár,⁸⁷ mely a saját lugosi 8. és a versetzi 7. honv. gy. ezredek⁸⁸ből állott élén Festl Lehel altábornaggyal,⁸⁸ kit feltétlen biztos tudásáért, ember szeretetéért és bátorságáért, – a mi épen elegendő egy hadvezérnek, – minden tiszt és legény egyaránt szeretett.

⁸⁵ II. Holstein-Gottorp-Romanov Miklós (Szentpétervár, 1868. máj. 8. – Jekatyerinburg, 1918. júl. 17.) orosz cár (1894–1917).

⁸⁶ Dominikanskie (Galícia, ma Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

⁸⁷ M. kir. 46. (lugosi) gyalogdandár.

⁸⁸ FESTL LEHEL (Mágócs, Baranya vm., 1860. ápr. 12. – Budapest, 1918. okt. 11.) cs. és kir. gyalogsági tábornok. 1880. nov. 1. hadnagy, 1888. máj. 1. főhadnagy, 1892. nov. 1. 2. oszt. százados, 1895. máj. 1. 1. oszt. százados, 1898. nov. 1. őrnagy, 1902. máj. 1. alezredes, 1905. nov. 1. ezredes, 1911. máj. 1. vezérőrnagy, 1914. aug. 1. altábornagy, 1917. nov. 16. címzetes gyalogsági tábornok. Pécssett honvéd alreáliskolát, Hainburgban utász hadapródiskolát (1874–1889), Bp.-en a Ludovika Akadémia felsőbb tiszti tanfolyamát (1889–1890), Bécsben Hadi Iskolát (1890–1892) végzett. 1877-től csapat szolgálatot teljesített a cs. és kir. utász ezrednél (Klosterneuburg), a cs. és kir. 52. gyalogezrednél (Pécs), a 18. honvéd gyalogezrednél (Kőszeg), a 13. honvéd gyalogezrednél (Pozsony), a 9. honvéd gyalogezrednél (Kassa). 1892-től a VI. hadtest vezérkari osztályán szolgált (Kassa). 1893-tól tanár a Ludovika Akadémián (Bp.). 1898-tól zászlóaljparancsnok a 20. honvéd gyalogezrednél (Körmend). 1899-től a honvéd törzstiszti tanfolyam tanára (Bp.). 1903-tól vezérkari törzstiszt a Honvéd Főparancsnokságon (Bp.). 1906-tól a Honvéd Főparancsnokság vezérkari főnöke (Bp.). 1910-től a Honvédelmi Minisztérium II. ügycsoport főnöke (Bp.). 1911. jún. 20. – 1914. okt. a 46. honvéd gyalogdandár parancsnoka (Lugos, majd orosz harctér). Közben 1914. szept. 4–12. a 23. honvéd gyaloghadosztály megbízott parancsnoka (orosz harctér). 1914. okt.-tól gyógykezelésen (Meran, Tirol). 1915. febr. 25-től a II. honvédkerület parancsnoka (Szeged). 1915. jún. 13-tól a 40. honvéd gyaloghadosztály parancsnoka (orosz fronton). 1915. szept.-tól gyógykezelésen (Tátralomnic). 1916. máj. 11-től a III. honvédkerület parancsnoka (Kassa). 1917. júl. 1-től várakozási illetékekkel szabadságolva, de meghagyva beosztásában. 1918. júl. 24. felmentve. 1918. szept. 22-től a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke (Bp.). Pécssett temették el. BALLA 1910. 120–121.

Utunk Zavadowon⁸⁹ át eleinte egy folyócska kies völgyében vezetett, hol a csapatok a keskeny ösvényen gyakran több 100 lépésre is elszakadoztak s így a felzárkózás végett sok futást kellett rendeznünk.

Zaszkówa⁹⁰ még az esti szürkület előtt értünk be és soká állottunk a község kel. kijáratánál az úton. A szomszéd falu mely tőlünk 4 ½ klméterre északkeleti irányban feküdt s Kulików-nak⁹¹ hívták, a beérkezett jelentések szerint kozákokkal volt megrakva. Ezen hírt egy a hadosztály parancsnokság által kiküldött huszár járőr hozta s a hadosztály parancsnok⁹² ezek alapján elrendelte, hogy a mi dandárunk Kulikóvot reggelre vegye birtokába s a támadást azonnal vezesse le. (17. ÁBRA)

A tisztéken kik ösztönszerűleg előre siettek, némi nyugtalanság vett erőt.

Én közvetlen dandárosom mögött állottam a parancs vételekor, a mit egy vezérkari szds közvetített s jól hallottam, midőn dandárosom a következőket üzentette a parancs hozójával vissza:

„Mond meg a gazdának, annak a vén baromnak (: a mint kisült tényleg az volt :) hogy a támadás idejét bízva én reám; mert most támadni mikor a szürkület még nem szállt le, de 20 perc múlva már sötét lesz, – tehát a megkezdett támadás fele útján már nem látni, – lehetetlen! Ha pedig a támadás egyszer már megindult a sötétben való rajtaütés már kizárt dolog lesz, így sem a támadás nem sikerülhet, sem a rajta ütés!” Mond meg, hogy ő csak a célzt jelölje meg, – Kulikóvot birtokba venni, – s majd mi tudni fogjuk, hogy mint csináljuk azt, – Ügy-e Ezredes Uram!” – szólt Létay⁹³ felé fordulva!

„Én különben, megmondhatod neki, – nem bízom az ő huszár járőrében s ha éjjel csinállok egy rajta ütet, úgy előtte pontosan fel fogom deríteni a falut.”

A vezk. szds ellovagolt s mi vártuk a poros út árkába kuporodva az ujjabb parancsot, a mi azonban nem következett be. Az esti szürkület leszállott s a mi dandárosunk maga magától elrendelte az út menti házakba az elszállásolást. Századom, mely a főcsoport élet képezte, a község keleti szegélyénél az út mentén 2 oldalt készülségi állásba rendeltetett 2 szakaszával, míg 2 szakasz tartalékba rendeltetett az út 2 oldalán levő házak udvarába. Én a felállítástomat a

⁸⁹ Helyesen Zawadów (Galícia, ma Zavadiv, Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

⁹⁰ Zaszków (Galícia, ma Zaskiv, Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

⁹¹ Kulików (Galícia, ma Kulikiv, Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

⁹² Daempff Heinrich cs. és kir. altábornagy 1914. júl.-tól 1914. szept. elejéig a m. kir. 23. (szegedi) honvéd gyaloghadosztály parancsnoka. ÖULK 1938. 198.; RAVASZ 2000. 252.

⁹³ Nyirjesi Létay Gyula ezredes a m. kir. 8. (lugosi) honvéd gyalogezred parancsnoka.

század törzs embereivel a 2 csoport rész között válassztottam 2 talán 30 méter magas felséges hársfa alatt, melyek hatalmas törzsei mögött a fészület a Megváltóval nézett kelet felé, az ellenség felé. Gyönyörű, de hideg holdvilágos éjszaka volt, melybe belevilágított a távolban néhány égő falu tüze is, jelezve, hogy a muszkák merre kalandoznak.

Bár imitt, amott egy-egy lövést hallottunk, — az éjszaka nyugalomban tölt el s a kulikovi támadás szerencsére elmaradt, mert az est leszáltával kiküldött gyalogsági járőreink megállapították, hogy ellenség egyáltalán nincs a faluban s a lakóktól azt is megtudták, hogy 3 nappal ezelőtt egy szakasz kozák éjszakázott ott. Ezt a hírt megerősítette egy automobilos tiszt is, ki az éj folyamán Kulikovon baj nélkül át kocsizott. Így megmenekült dandárunk a kinevettetés veszélyétől, no meg a felesleges fáradtságtól is. A biztonsági rendszabályok azonban megmaradtak s legénységünknek dohányozni sem volt szabad, holott 5 lépésre a készségi állás mögött nyitott lámpa mellett ott dohányzott és idogált az egész ezred törzs, kiknek hangja kilométere is elhangozhatott akár.

Legénységemet az ezred törzs étkezdjétől csak egy fél méter magas élő cserje válassztotta el s úgy éreztem, hogy úgy a csend-re, mint a dohányzásra kiadott szigorú parancsaim a legénységben ezek láttára nem vállthatott ki valami fegyelmező érzést.

Este 9h körül a felállítás minden részletét átvizsgálva, kihelyesbítve s a lehetőségeket megbeszélve alárendeltjeimmel, jelentésemet beadni a közelemben idogáló ezred parancsnokomhoz mentem. Éppen akkor referált egy elcsapott tisztből lett őrmester járőr menetének eredményéről s midőn ide értem most tudtam meg, hogy Kulikóv és az előttünk lévő falvak ellenségtől mentesek még.

Az őrmester jelentése után én adtam be azt, megkérvén, hogy a tart. szakaszok legénysége legalább dohányozhasson.

— A szds úr megkapta a parancsot az éjszakára? szólalt ezredesem.

— Igen! válaszoltam.

— Úgy? akkor a többire nem vagyok kíváncsi!!

Sarkon fordultam, s ott hagytam ő kelmét tea és boros kancsói között, hol egymagában éjfél után 1 óráig elüldögélt s elidogált.

Bár több járőrt kellett eligazítanom az éj folyamán, mégis nyugodtan telt el az s én közbe eső időt nyugodtan aludtam át a fészület alatt.

aug. 30-án

Másnap reggel 6h-kor már a század sorakozva volt s ez alakzatban részesült a reggeli kávé étkezésben. Kbelül 6h 30-ig tartott, míg a 7. ezred elénk besorakozott az útra, egyúttal a dandár elővédjét is szolgáltatva, Így az egész 7. ezred és a tüzérség is előttünk vonult el előzetesen és sok ismerős tiszttel találkoztam. A menet az előírt rövid pihenők megtartásával Vki Dorosów,⁹⁴ Mli Dorosow,⁹⁵ Stroniatin⁹⁶ és Visloboki⁹⁷ községeken keresztül történt és rossz homokos utakon, 30° C. hőségben, nagy munkánkba került a legénységet együtt tartani, mert az óránként rövid pihenők után felkelni s tovább vonszolni alig volt képes magát. Lehetett dut. 4h midőn Rudnancét⁹⁸ elértük, hol ezredünk már külön vállt a 7. honv. gy. ezredtől, ki tőlünk jobbra letért, hogy a Koczurova Mogila 285 Δ⁹⁹ ponttól délre elterülő fensíkot, mely kelet-nyugati irányban több ezer lépés kiterjedésű volt, birtokba vegyük. Az ezred elővédjét én szolgáltattam. A község északi szélénél megállottunk s én ezred prnokomhoz lovagoltam előre, hol már az ezr. törzs tisztjei és altisztjei aludt tejes köcsögöket hörpintgettek, a mivel lengyel menyecskék kínálgatták tisztjeinket s pénzt csak az idősebbek fogadtak el érette.

Talán jó egy órát várakoztunk itt előttem ismeretlen okból, míg végre ezredünk elrendelte a község északi szélén a riadó szállásokban az elszállásolást. Minden századnak átlag egy ház jutott s egy-egy szakasz századonként észak felé 3–400 x-re előre tolatott egy szelíd hullámra s azok még előfele figyelő tagokat különítettek ki. Így egy ellenséges támadás esetén a zlj az az kiterjedése már biztosítva volt. Miután a konyha kocsi nem ért utol bennünket s hdoszt. par. folytán a dandár végén menetelt s így kilátás sem volt, hogy legénységem étkezessen, – azonnal a burgonya főzést rendeltem el. Hogy pedig a közlekedés egy ellenséges támadás esetén az észak felé előre tolt szakaszok felé megkönnyíttessék elrendeltetett, a kertek vessző fonásos kerítéseinek kidöntögetése. Pár pillanat alatt 400 x kiterjedésben nem volt kerítés, az udvarokban pedig vígan pattogott a tűz a fazékak alatt. Ez volt az első nap, a mikor a magán

⁹⁴ Dorosów-Wk. (Galícia, ma Velikij Dorosziv, Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

⁹⁵ Dorosów-Ml. (Galícia, ma Malij Dorosov, Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

⁹⁶ Stroniatyn (Galícia, ma Sztronjatin, Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

⁹⁷ Wisloboki (Galícia, ma Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

⁹⁸ Rudańce (Galícia, ma Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

⁹⁹ Kocurova Mogila (Galícia, ma Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

vagyonban parancs folytán a harcászati cél érdekében kárt kellett tennünk saját területen nem ellenséges érzelmű lakosság között. Az én derék Malomsoky barátom az utcán egy gágogó libát fogott s épen a nyakát szelte le, hogy a tisztek számára valami kis ebédet csináljon, midőn jött már is a parancs a riadóra s azonnali előnyomulásra a Koczurove Mogilára, a mely párezer lépést volt előttünk. Így a tüzeket kioltottuk, s étlen maradt legénységünkkel tovább indultunk a már leszállott sötétségben.

A már említett magaslatot elérve az ezred harcászati biztosításba ment át arccal észak kelet felé s jobb szárnnyal Rudance keleti szélére támaszkodva s erős összeköttetést tartva 7. ezred felé. Szerencse, hogy a gabona itt még keresztekben a földön kint hevert s így legénységünk is, mi magunk is elég jó fekszálmához jutottunk.

Így étlen szomjan feküdtünk le pokróczainkba burkolózva s meg kell említenem, hogy a legénység mai napon még a napi fél czipó kenyéréhez sem jutott.

Az éjszaka borult volt s csendes eső ígérkezett, a mi hajnalra valóságos záporrá fajult. Az éj folyamán sűrű lövések estek az előőrsökön s a golyók fölöttünk s körülöttünk repkedtek, de hála Istennek legénységemben reggelre kár nem esett. Néha ki ki dugtuk fejünket a takaró alól, de bízva előőrseink éberségében tovább nyugodtunk.

aug. 31én

Reggel 4h-kor már mindenki talpon volt s vártuk, hogy az ellenségről fogunk már valami hírt hallani, de minden szorgos kérdezősködésem után sem kaptunk semmi hírt s a legteljesebb volt a tájékoztatlanság az ellenség felől a felsőbb parancsnokságoknál. Ez a tudat egyáltalán nem volt megnyugtató, miután minden katonai ténykedés alapját a hírszolgálatnak kell képeznie. Ilyen tájékoztatlanságnak volt következménye a Niemierowi észak felé való fölösleges menet is, mely a hadműveleteket csak késlelteti, s a magunk kárára az előnyomulásban 2 napi területi veszteséget jelentett, ugyan ennyit pedig az ellenség javára.

Reggel 5h-kor észak keleti irányból erős puska ropogás volt hallható. Ez lett volna az első jel az ellenség hollétére. Már, már arra felé akartunk csoportosulni, midőn azon értesítést vettük, hogy azon irányban egy saját népfelkelő gyalog dandárnak kell lennie. A puska tűz azonban nem szűnt meg, sőt egyes lövések már közöttünk csaptak le, míg a tüzelő csapat látható nem volt. Valami 15 percig tartott ez az állapot s a parancsnokok között meglehetősen izgatottság

uralkodott, míg a legénységet a fedezékekbe a taraj vonulat mögé zavarták hátra. Végre megszűnt a tűz s feltűntek a csapatok is sötét színű ruhákba bújtatott népfelkelőink, mely dandárnak elővédje, megpillantva bennünket első idegességében orosznak nézve reánk tüzelt. Szerencse, hogy nem tüzelgettünk vissza, különben valóságos harc fejlődött volna ki közöttünk, s a harc hevében nehéz lett volna már a csapatokat vissza rendelni. Veszteségünk e tévedésből kifolyólag nincsen.

5h 15-kor kaptuk az első parancsot a kelet felé való csoportosulásra, a mely irányban a már említett népfelkelő gyalog dandárt is látták menetelni. A 7. hon. gy. ezred 6h után már szinte a Koczurove Mogilánkon volt, de jóval előttünk e magaslat keleti nyulványain szinte arccal kelet felé! Zljunk dandár tartalékul jelöltetett ki azon a helyen hol épen voltunk, csak épen arcváltást kellett végeznünk. Ezredünk másik 2 zászlóalja a 7. ezred erősbbítésére előre rendeltetett.

Del 9h-kor, miután az epedve várt konyha koci nem érkezett be, holott erre biztatásokat kaptunk, s a legénység előző napon a reggeli kávé kívül per absolute nem étkezett, hosszú és sok kérésemre a zlj prnokunk megengedte, hogy a tartalék élelem adag elfogyaszthassék. Del. 11h-kor századom, mint a zlj balszárnny százada azon parancsot kapta, hogy 2 szakasszal a 7. ezred balszárnnyát támogassa; mely előttünk mintegy 800 x lehetett, – összműködésben a 3. század 2 szakaszával, mely tőlem jobbra esett. A harczalakzatot már fel is vettem s mielőtt megindultam volna, már ezen parancs visszavonatott s így egész estig a magaslat mögött maradt zljunk tartalék viszonyban. Ezen idő alatt a 7. ezred harczában gyönyörködtünk, mely mélyen lent a völgyben folyt. Főleg az ezred balszárnnyát láttuk jól, a mely egy elég süppedékes réten tört előre, hol egy széles major is állott kazlakkal. A távolság még oly nagy volt, hogy csak tüzéség lőhette őket, de az lőtte is azután. A major, mely egy kis hullámon állott oly pontosan be volt már löve, hogy oda szinte kár is volt fáradni a 2 századnak, mert az ingoványos talaj után ott találtak volna csak valami kis pihenést farrasztó előnyomulásukban s a major után ismét ingovány kezdődött. A majornak ellenség felőli részét pedig már nem takarták a major fedezékei; kazlak, kerítés állások és bokrok. A századok azonban ezt nem látták úgy mint mink a dombról s nyugodtan hatoltak előre az ellenség tapogatódzó srapnel¹⁰⁰ tüzeiben.

¹⁰⁰ A feltalálójáról Henry Shrapnel angol tüzértisztről elnevezett, a levegőben robbanó tüzéségi repeszgránát, amelynek belseje számos ólom golyót foglalt magában. Ezek a robbanáskor szanaszét spricceltek. RAVASZ 2000. 694. ábrával.

Mikor a majort elérték, a már előbb belőtt távolságra megkezdődött a muszkák pusztító gránát tüze. A major és kazlai pillanatok alatt lángban állottak s a föld 20–30 m magasra csapott fel a gránátzapor nyomán s a mi jól megfigyelt századunk veszett futásban menekült hátra és jobbra oldalt a domb felé. A major hullámain csak néhány fetrengő alakot láttam, kiket mint tudom csak az este leszálltával vittek a sebesült vivők el a segélyhelyre.

Ezen század egy előttünk levő pagonyba menekült azután, hová folyvást űzte őket a muszka srapel, melyből 2 drb nekünk is kijutott, szemcséivel azonban, hála Istennek, – nem tett kárt századom legénységében.

Dut. 5h-kor végre beért a 2 nap óta nem látott konyha kocsink s legénységünk ha hidegen is, de végre hozzá jutott a déli étkezéséhez. (18. ÁBRA)

Vacsora étkezésben ismét nem részesült a legénységünk.

Az éjjelezés ismét a Koczurove Mogila magaslaton történt; századom 2 szakasza harcztéri(?) biztosításban, 2 pedig szigorú készségben.

Igy zászlóaljunk e napon sem jutott komolyan tűzbe s az ellenség vissza veretett a dandár tartalék felemésztése nélkül.

Az éjszaka rendkívül hideg volt s hajnalban ismét zápor volt, a mi szinte jellemezte a galíciiai augusztus végi éjszakákat. Másrészt nagyon üdítőleg hatott a másnapi aszaló melegre.

Az éjjel persze az előőrsökön még élénkebb volt, a tüzelés s a golyók sipítva vágta el fölöttünk, úgy, hogy fekhelyünket is mélyebb állásba kellett le hurcolnunk, a hol persze nedvesebb és hidegebb is volt.

A harcászati biztosítás felvételekor este 7h körül még volt egy kis csete páténk is. Amikor kijelölt vonalunkat lovasított tisztek egy csoportban előzetesen lelovagoltuk, balszárnyunkon tüzet kaptunk s az erdőben fedve levő társ század (: 2.:) a dombtetőn előkúszott. Bár erősen hullott a golyózapor azonban bennünk kárt nem tett s erős tűzzel viszonzta a 2. század. Az erdő szélén tova mozgó tüzer ütegünket kit Theisz alezredes¹⁰¹ vezetett, azonban 1 – mond – 1 sebesültet veszített. Theisz, ki mellettünk lovagolt el értesített, hogy ezredünk másik 2 zászlóaljában számos sebesülés történt. Így az ő unoka öccse Podhradszky Károly hadnagyot oldalba lőtték s súlyos sebe van, és hogy az egyik géppuskát szétlőtték s parancsnoka könnyen megsebesült.

¹⁰¹ Helyesen Thaisz László alezredes a m. kir. 2. (verseci) honvéd tábori ágyús ezred parancsnoka, akit a Vaskorona Rend hadidíszítményes 3. osztályával tüntettek ki. Ehrenbuch 1917. 391.; THAISZ 1926.; FELSZEGHY–REÉ 111.

A fönt említett tüzelésből azonban harcz nem fejlődött s mindenki nyugodtan végezte előbb ki adott intézkedésekre a végrehajtást.

Utóbb Theisz alezredes értesülését kiegészítve kaptuk meg s hogy a géppuskás parancsnok Gömör főhdgy volt, ki nem kapott lövést, csak idegsokkot s hogy egy tartalékos hadnagyunkat agyon lőttek valami Dr Szűsz Ottót. A 2 harcoló zlj vesztesége 17 halott és 40 könnyű és súlyos sebesült volt. Szűsz Ottóról érdekes felemlíteni, hogy Bpten való át utazásunk előtt külön kérte az ezred prnokságot, hogy Bpten benézhesen elbúcsúzni övéitől, kik fürdön voltak a bevonulásakor s hogy 1 nappal előbb indulhasson el s polgári vonaton utazhassék, – a mit annál inkább is megengedtek, hogy tisztjeink számára szükséges bevásárlásokat eszközölhessen, – térképeket, termost stb. a mi a béke álmások kereskedőinek készletéből kifogyott.

A dandárunk harczának eredménye a teljes győzelem volt s az ellenség állásainak elfoglalása s az ellenség csúfos meghátrálása, sebesültjeinek és halottainak vissza hagyásával.

A dandárunktól balra (északra) csoportosult derék magyar népfelkelőink azonban, mint a kik már rég kijöttek a gyakorlatból s a magyar vezény szót is kevesen értették ép úgy a tiszték, mint a legénység, oriai veszteségeket szenvedtek, a mit a magyar (miskolcziai voltak)¹⁰² hevülékeny véralkatának, tisztjeik fatalismusának tudok be, kiről egy ezred parancsnokuk úgy nyilatkozott, hogy: czigaretázva mennek a halálba, s a földözést nem ismerik, s ha nem sokat tudnak is a modern harczászatból – a személyes magatartásuk minden elképzelhetőt felülmúl. Ebből a kijelentésből úgy éreztem, hogy népfelkelő tisztjeink tovább képzése béke idején szükségszerű lesz úgy a saját jól felfogott, mint az ország védképessége tekintetében s azzal, hogy jelentkezniök s tiszti ruhát tartaniok ne kelljen; – nem szabad engednünk, hogy a tartalékos évek leteltével rangjukról lemondjanak, félre téve vele egyúttal minden érdeklődést a katonai dolgok iránt, ha csak véletlenül nem politikus volt.

A tudatlanságot a személyes bátorság nem pótolja, hanem csak leplezi! A magyar emberben úgyis bent van az ál szégyen: a földözést nem keresni s ezer és ezer halott élne, ha tisztjeitől az okszerű vezetést látta volna. Hisz emlékszem csatáinkra, hogy midőn egyesek ásni kezdettek kis földözéket csinálva, az altiszték puská tussal ütöttek kezükre, – akkor mikor az ellenség ember mélységű árkokból tüzelt!! Ez a janowi első napi csatában volt.

¹⁰² Talán a m. kir. 10. (miskolci) népfelkelő gyalogezred.

Persze ez szabályzatunk és vele kapcsolatosan kat. nevelési szellemünk következménye is, – mert a szabályzat a beásást csak magasabb parancsra engedi meg, s a földözék készítest mint egy a támadó szellem elposványosodásának tekinti. A mai világ háború megtanított bennünket arra, hogy a támadás a védelemmel kapcsolatosan felel csak meg s hogy a támadás mikor váljék védelemmé s az mikor váljék támadássá – épen a harczban lévő vezetők zsenialitásának dolga. Ehhez kell ítélő és sejtő tehetség mely épen a veszély pillanatában ezerszeresen fokozottan működik. Régebbi szabályzatunk a „döntő tűzharcz” jellegezése alatt még elismerte a pillanatnyi védelem fontosságát, mai szabályzatunk csak a fokozatos előre törést ismeri, előre futás, kúszás, lopódzás, gurulás stb. alakjában. A támadás – mondja bibliai pontossággal; feltartóztatlan előre törés jellegével bírjon. Erre czáfoltak rá a mai harczok a mikor az új szabályzatból elsikkasztott döntő tűzharcz napokig, sőt hetekig eltartottak (: Mukdennél a japánok 14 ½ napig, Magieránál orosz és magyar csapatok 21 napig :).

De hagyjuk ezeket a kérdéseket most s hisz a szabályzatunk lebírálását s vele kiképzési ágazatunkat úgyis pontról pontra fog kelleni vennem s az étellel és valósággal összeegyeztetni.

Szeptember 1én

Bár az ellenség előző este dandárunk és a népfelkelő hon. dandár által vissza veretett, reggel 6h-kor a vissza vonulás, – hátra menet, lett elrendelve hadosztály parancs folytán, miután a beérkezett hírek szerint megállapítottak, hogy azok a muszka csapatok, miket megfutamítottunk 3 muszka hadtestnek voltak elővéd csapatai. Hogy pedig honvéd hadosztályunkról, – a mibe az én ezredem is bele esett, tiszta képünk legyen, tudnunk kell, hogy 4 honv. gyalog ezredből (5. 6. 7. és 8. gy. ezr. :)¹⁰³ és 1 népfelkelő dandárból¹⁰⁴ s 2 menet ezredből¹⁰⁵ állott, azaz összesen 8 gyalog ezredből, a melyhez 3 lovas század,¹⁰⁶ és két tábori ágyús

¹⁰³ A m. kir. 5. (szegedi), 6. (szabadkai) – ez valószínűleg elírás a 2. (gyulai) honvéd gyalogezred helyett – , 7. (verseci), 8. (lugosi) honvéd gyalogezredek.

¹⁰⁴ Valószínűleg a m. kir. 97. (kassai) népfelkelő gyalogdandár (9. kassai, 10. miskolci, 11. munkácsi népfelkelő gyalogezredek). DOROMBY-REÉ 431., 438., 441.

¹⁰⁵ A m. kir. 3. (a 2. gyulai és 5. szegedi honvéd gyalogezredek által föllállított) és 4. (a 7. verseci és 8. lugosi honvéd gyalogezredek által föllállított) honvéd menetezredek. DOROMBY-REÉ 437.

¹⁰⁶ Más forrás szerint a m. kir. 4. (szabadkai) honvéd huszárezred 1. és 2. százada. RAVASZ 2000. 252.

üteget osztály¹⁰⁷ tartozott. A tüzérségi és lovassági dotálása¹⁰⁸ ezen tulajdonképpen kettős hadosztálynak tehát igenis szegényes volt, plane, ha az oroszéhoz viszonyítjuk, hol a csapatok tüzérséggel való ellátása éppen a kétszerese a mi szabványos ellátásunknak is. És ha még ehhez hozzá számítjuk, hogy ez a hadosztály volt hivatva később a lemergi hadtesteink vissza vonulását mint a hadsereg utóvédje fedezni, a mihez első sorban kell nagy tüzérségi park, úgy csak csodálkozunk lehet azokon az elért sikereken, a mit ez a honvéd hadosztály elért, a miért hadsereg parancsnoki dicséreteket aratott s a mely parancsban még külön volt kiemelve az én ezredem, a 8. honv. gyalog ezred. A tüzérség szomorú dotálásához még egy elszomorítóbb jelenség is sorakozott; hogy ez a kis tüzérségünk, a mely az alig egy éves honvéd tüzérségi múltat nézett vissza s éppen hogy a csirke a tojás héjából kibújt,¹⁰⁹ még a lőszerrel sem volt kellőképp, – értve a szabályzat szerint, – ellátva! Ezt éppen Prehál századostól¹¹⁰ tudom, ki az éppen itt leírandó csatánkban az egyik üteg osztály parancsnoka volt s kivel a Prsesmysl-i 6. számú tiszti Festungs-Spitalban¹¹¹ egy kórszobában feküdtem s a közösen végzett csatáinkat töviről-hegyire megbeszéltük. Ennek a csatának a története fog éppen a mai napon lezajlani előttünk s majd tessék ítélni belőle. (19. ÁBRA)

De hátra még a sok szervezési nyomorúság ha hozzá vesszük, hogy hadosztály parancsnokunk bár utóvéd feladatot kapott, állandólag előnyomult és támadott.....! Még azt is fel kell sorolnunk, hogy a muszkával találkozó harc soh'sem vívtunk, mert hisz őt mindig nyakig beásva találtuk s így a támadásunk a szabályzat szerint is előbb tüzérség által lett volna bevezetendő. Mindezekkel pedig éles ellentétben állt a muszka colossális¹¹² nagy lőszer mennyisége, a minek magyarázata ott keresendő, hogy évekkel ezelőtt már megrakták a ruszofil érzelmű falvakat kiszámíthatatlan mennyiségű lőszerrel, melyeket hol az erdőkben a föld mélyébe süllyesztett beton pincékbe, hol a templomok szentélyébe az oltár mögé és alá helyezték el, hol magán házak pinczéiben és padlásaiban. De hiszen erre még reá fogunk térni!!

¹⁰⁷ A m. kir. 2. (verseci) honvéd tábori ágyús ezred 3 ütege és a cs. és kir. 20. (temesvári) tábori ágyús ezred II. osztályának 3., 4., 5. ütegei. FELSZEGHY-REÉ 114., 122–124., 129.; más forrás szerint a 23. tüzér dandár (cs. és kir. 20. tábori ágyús ezred). RAVASZ 2000. 252.

¹⁰⁸ Ellátottsága.

¹⁰⁹ A m. kir. honvéd tüzérség megszervezéséről FELSZEGHY-REÉ 108–113.

¹¹⁰ Vélhetőleg Prehál Antal a m. kir. 2. (verseci) honvéd tábori ágyús ezred századosa, akit a Bronz Katonai Érdeméremmel tüntettek ki. Ehrenbuch 1917. 318.

¹¹¹ Erőd kórházban.

¹¹² Hatalmas.

Habár előző este az ellenség dandárunk által vissza vettett, legnagyobb csodálkozásunkra a dandár parancsnokság által reggel 6h-kor a visszavonulás lett elrendelve. Dandár parancsnokunk – Festl altábornagy – ki az éjszakát a mi tiszti csoportunknál a Koczurova Mogilán töltötte, úgy magyarázta ezt, hogy a hadosztály parancsnokság értesítést vett arról, a mit mi a muszka foglyoktól már úgy is tudtunk, hogy óriás túlerővel állunk szemben s amivel tegnap össze ütköztünk, az a nagy muszka főerőknek csak előre tolt csapatai voltak, bár azoknak éppen elite csapatjai, – a tényleges és tartalék évfolyamokból s kizárólag európai csapatok.

A foglyokról lévén szó fönnebb, itt írom le azt a jelenetet, a mely tegnap játszódom le századom előtt az idő alatt, míg a Koczurove Mogilán dandár tartalékban feküdtünk. Talán 11h lehetett, midőn 8–10 szuronyos bakánk mintegy 60–70 főnyi fegyvertelen muszka csoportot vezettek hozzánk őrizetünkre bízva. (20. ÁBRA) A legénységünk ki még közlőről muszkát nem látott, szinte megrohanták őket a nagy érdeklődésben, hogy erélyesen kellett őket rendre utasítanunk. Midőn beszélgetésbe elegyedtem velük szerb tolmács útján, tudtam meg, hogy ők már június 27-én kapták a behívójukat „fegyvergyakorlat” címén s így tisztán állott előttem a kép, hogy a muszka éppen egy hónappal előbb kezdette mozgósítását mint mi, miután a miénk, de akkor is csak részleges mozgósítás, – július hó 27-én lett elrendelve. Midőn később bátorságot vettem oroszaink, az egyik ki a német nyelvet teljesen beszélte oda lépett hozzám. Már az első pillantásra láttam, hogy orosz zsidó bánatos ábrázatáról, szörös arczáról, égő szeméről s fél halkán megkérdezte:

„Der Herr auch ein Jud?”¹¹³

Magyarázatul hozzá fűzöm ehhez, hogy a mozgósítás kezdete óta császár szakált növesztettem s kinézésemet meglehetősen bankárossá tette és molett termetem, mely a jólétet mutatta, még bizonyosabbá tette előtte, – tudva azt, hogy a mi monarchiánkban az ő testvéreinek szabad életük s elég jó dolguk van. (21. ÁBRA)

A közelemben lévő legénység, ki ismert jó kedélyemről, homerosi kaczajra fakadt, pláne, midőn megtódtottam azzal igen komoly arccal, hogy zsidó vagyok. Meg is kérdezte mindjárt, hogy bizonyára rezervista¹¹⁴ vagyok, a mit szinte ráhagytam; arra kérdésére, hogy kapnak-e enni, bizony magamnak is mosolyognom kellett, miután még mi sem kaptunk sem ez sem előző napon s

¹¹³ Az úr is zsidó?

¹¹⁴ Tartalékos.

csak azzal bízattam, hogy a mikor a csapatok kapnak akkor ők is kapnak enni. Erre hátra fordult s a legénységnek magyarázni kezdett.

A legénység kinézése fizikailag nem valami jó volt, de felszerelés és ruházat tekintetében annál jobb. Nyári káki színű¹¹⁵ vászon ruha, alatta káki színű nyári ing, a mi arra jó, hogy ingre vetkőzhessék a nagy melegben a harcos; lábbeli-jük a rövid puha szárú fény mázos csizma volt, sapkájuk tányér alakú és szinte káki színű; felszerelésüket bornyú helyett könnyű hátizsák képezte, köpenyük pedig pantalerban válóvszerűleg bal vállról a jobb csípő felé lógott. Az egész felszerelésük a nyári évszaknak rendkívül megfelelő, hogy polgárilag fejezzem ki magamat „saison-szerű” volt. A foglyok javarészből ukrainaiak voltak s hogy jó sorukat biztosítsák, mutogatással magyarázták, hogy ők nem is lőttek.

Mondhatom örültem, hogy századom mielőtt komoly ütközetbe került, előbb alkalma volt muszkákat látnia, de jó magam is örültem, mert mi sajnos békében nem láttuk a ruházatot és felszerelését az ellenségnek, holott directe minta bábokat kellene a laktanyákban tartani a szomszédos hadseregek katonáiról s az újjításokat ezeken szinte feltüntetni, a mint a változást hozó rendelet napvilágot lát.

De térjünk vissza a szept. 1-ei eseményekre!

Tehát vissza vonulás lett elrendelve! Menet irányunk nyugatnak M. H. Bolsów,¹¹⁶ H. H. Balówka¹¹⁷ és Kulikow irányába. A dandárunk utóhadát az én századom a ½ negyedik század és a géppuskás osztag képezte az én parancsnokságom alatt s örültem, hogy az én századom és én kaptuk ezt a nehéz feladatot, bár tudtam, hogy az ellenséggel való találkozás esetén századommal szívós és kíméletlen harcot kell vívnom, hogy földözsem a dandár vissza vonulását s mintegy 7.000 ember életét. Örültem, hogy mindenki szeme rajtam lesz s tudom, hogy igen sokan irigykedtek ezért is, a mint én is irigykedtem, midőn az ezred 8. századját külön feladattal – hírszerző különítmény szolgálattal akarták az előző napok egyikén megbízni.

Én persze a menetvonal mellett lévő hegyekre és dombokra lovagoltam előre kémlelni a terepet jó messzelátómmal s derék lovam mintha csak megérezte volna, a látcsővel való szemlélés alatt mozdulatlanul állott, ő maga is mindig oda fordult okos fejével a merre én távcsöveztem füleit folyton hegyezve s nyöszörgésszerű nyerítést végezve, ha egy-egy lovast látott a

¹¹⁵ Értsd khaki vagy keki színű.

¹¹⁶ M. H. Bolsów (Galícia, ma Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

¹¹⁷ H. H. Batówka (Galícia, ma Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

mérföldekre terjedő dimb-dombos láthatáron feltűnni. A helyzetet szinte megértette lovam, mert az ellenség előtt soha sem nyerített hangosan, de viszont jól megjegyeztem, hogy minden lovat észre vett s így a lovasságot előre jelezhettem nekem s az is beigazolódott, hogy igen jó szeme van, a mit épen az ellenkezőjéről szoktak állítani a lovaknál. Ekkor éreztem, hogy lovam nem csak velem van teljesen össze forrva, hanem a szolgálattal is s kedves játékos jó kedve mellyel sok kedves perczet szerzett nekem, nem csak értelmet, hanem más átlatok felett szellemi felsőbbiséget is biztosított. Sok minden más jel arra is bizonyított, a mit én mások ellenében mindig állítottam, hogy a jó lovasnak a ló lelkületével is kell foglalkoznia s az idomítás nem a czomb és szárban kezdődik, hanem a léleknél, a mit a lovas szabályzat sehol sem ismer.

Utunk egy hosszú erdőszél mellett haladt el hol a fák között haladva, hol a fák között kitérve baktatott rajta dandárunk kettős rendekben; midőn egy alkalommal magam is az útra tértem egy domb tetőről, hol kémleltem, Festl altábornagy lovagolt hozzám s megparancsolta, hogy hozzam az ezred parnok¹¹⁸ tudomására, hogy látta századomat, mely oly szépen menetelt el előtte, mintha díszkivonulás lett volna. A századomnak pedig 3szor–4szer odakiáltott:

„Jól van fiúk.” „Derék gyerekek vagytok!”

Talán 10 perc múlva oda jött ezred parancsnokunk s kissé szégyenkezve mondtam el dandár parancsnokunk dicséretét, bár bensőleg igen örültem a dicséretnek, mert ezred parancsnokunk nem valami nagyon kedvelt, holott oka sem volt rá, hogy haragudjon reám, miután május 1én vette csak át az ezred parancsnokságot. Így kellett, hogy az előző ezred parnok befolyása alatt álljon, ami önállótlanyságot, saját énjének sutba dobását jelentette s annál is inkább nem lett volna szabad felülnie neki, mert előző ezred parancsnokunk emberismeretével szégyenletesen blamírozta¹¹⁹ magát, – 2 kiválasztott egyéne (: tiszt :) kerülván sikasztásért vizsgálat alá, megkárosítván a tiszti kar vagyonát 16.000 koronával. Pedig ezeket az egyéneket a tisztikar elé, mint bálványokat tölta oda..... A bálványokért és H. ezredes szeretetéért pedig fizetjük a fenti összeget személyenként és koponyánként 150–200 koronájával.....

Reggel 8 és 9h között a dandárunk végéről (: mely hátra menetben az élt képezte :) tehát a főcsapat biztosítatlan részéről szórványos tüzelés hallatszott. Ezt azért emelem ki, hogy kitűnjék, hogy csapataink felderítése mennyire tökéletlen volt, a mely hiba nem a dandár parancsnokunkat terheli, kinek

¹¹⁸ Nyirjesi Létay Gyula a m. kir. 8. (lugosi) honvéd gyalogezred parancsnoka.

¹¹⁹ Blamáta, lejáratta.

összesen 6 huszárja volt, hanem a hadosztály parancsnokságot, ki egy lovas osztállyal (: 3 lovas század = 450 lovas :) rendelkezett; dandárunk ugyanis most is hadosztály kötelékben volt s csak a másik dandár más útvonalon menetelt.

Eme gyenge tüzelés ideje alatt Létay ezredes mellettem lovagolt s azon kérdésemre, hogy miért menetelünk hátrafelé, azt válaszolta, hogy a csapatoknak magukat rendezniük kell, öltözet, felszerelés, élelmezés és lőszer tekintetében s valószínűleg Lembergig megyünk vissza, hol a „vár” földözete mellett ez lehetséges lesz, s akkorra beérkezik a hadosztályunk lőszer telepe és 2 hiányzó zászlóalja, melyek még vasúti szállításban vannak. A „vár” szót idéző jelbe azért tettem, mert Lembergnek modern értelemben vett vára nincsen, csak futólagos erősítések védik, melyek a háború ideje alatt lettek volna kiépítendőek; ellenben a természet oly zseniálisan körül bástyázta hegyekkel és hullámokkal, hogy ideális várrá lehetett volna átalakítani.

De hisz’ erről még lesz szavunk!

A dandárunk menete mind szaggatottabbá vált rövidebb-hosszabb megállókkal, mikor a csapatoknak szigorúan fedezniük kellett magukat. E megállásokat arra használtam fel, hogy derék lovamat megabakoltassam a földeken kint heverő zab kévékből, melyek fejét lovam az álladó láncz levétele mellett boldogan fogyasztotta el. Rövid idő múlva már számtalan lovas követte példamat, tudva azt, hogy lovaik sem az esti, sem a hajnali abrakolásban nem vettek rendesen részt s a menet alatt – lovam szokásától eltérőleg – minden közelibe erő zöld galyat és kórót leszaggatott, mintegy figyelmeztetve, hogy rendes abrakolásban nem részesült.

A megállásoknál utóvédelemmel persze hátra felé vettem arcot s legtöbbször a véggel rajvonalba fejlődtem, azonban hátulról, a honnan a biztosítás szerint az ellenség várható lett volna, ellenség nem mutatkozott.

Reggel 8h körül, midőn a nap már magasan járt, s erős forróság ígérkezett, a mi Galíciában a 32–35° Celsiusra is felszökött, – dandárunk az erdő szélén megállott; lovasított tisztjeinket egy domb felé, mely az erdő szélétől 150 x-re lehetett, – látom előlovagolni, utána a lótarók igyekeztek futó lépésben gyalogosan baktatva a mély homokú szántásban.

Az utóvédtől, hol minden intézkedést Kudelka főhadnagynak¹²⁰ mint helyettesemnek kiadtam, magam is előlovagoltam, hol nagy érdeklődéssel nézték távcsövekkel tisztjeink az előterepet a mely menet vonalunktól jobbra s

¹²⁰ Kudelka Gyula m. kir. 8. honvéd gyalogezredbeli főhadnagy, aki a Katonai Érdemkereszt hadidíszítményes 3. osztályával lett kitüntetve. HK 1914. 76. szám 698.; Ehrenbuch 1917. 244.

menetirányunktól északra esett Kulikow irányában, mely község körül már egy ízben majdnem egy „vak támadást” csináltunk hadosztály parancsra. Kulikow „székes egyháza” hármass óriás kupolájával, azok fehér pala tetejével tündéri játékot játszott a napsugár, melynek izzó tűzében párologtak az amúgy is száraz domboldalak s szántóföldi vetemények. A „székes egyházat” azért körítem idéző jelbe, mert a templom Kulikow nagyságához képest tényleg a „székes egyház” szerepét tölti be; ez egyike azoknak a muszka részére épült templomoknak, a melyeknek hivatása nem csak a vallás ápolása, hanem, beton pinczéiben lőszert tartogatni, kupoláival pedig tűzérségi célpontul is szolgálni, másrészt kézzel foghatólag regélni a község szegényebb de nagyobb számú lengyel lakosságának a muszka „hatalmáról”.¹²¹

Pár perc alatt együtt volt a tiszt kar, sőt a gyalog tisztek egy része is, kik közel voltak csapajjukkal az intézkedések kiadásának helyéhez.

Dandár parancsnokunk előbb tájékoztatott bennünket a harc helyzetről. A terep Kulikow irányában tőlünk észak felé az ellenséges állás felé szelíden lejtett mintegy 6–700 x re, ott egy elég nedvesnek látszó 60–100 x széles rét mutatkozott s azon túl elég szelíden ismét emelkedett a talaj egész a látóhatár széléig, a völgy talpától mintegy 1000 x-re, – mely felett Kulikow hármass kupolája állott ki. A Kulikow felől látható domb tető szélétől valamivel lejjebb egy czérna vékonyságú majdnem egyenes sötétes vonal volt látható, melyet csak gyakorlott szem tudott észre venni. Embereket csak látcsővel lehetett látni, a mint földet dobáltak ki az árokból, s látszott, hogy szándékunkról tudomással bírnak s a harc területet rendezik be.

Dandár parancsnokunk röviden és igen katonásan adta ki harc intézkedéseit s mint minden alkalommal, úgy most is valósággal elragadta tiszt karát bátor, egyenes, nyílt kijelentéseivel, figyelmeztetéseivel és szeren¹²² (sic!) kívánataival, a melyet elbocsájtásunk előtt hangosan leadott. Én egy csendes „éljent” eresztettem meg, de tisztjeink nem merték megreszkírozni.¹²³

Az intézkedések szerint a 7. ezred a balcsoportot, a 8. a jobb harc csoportot alkották s a harc terület közepén elválasztó vonalul azon egyenes, mely az intézkedés kiadás pontjától egy széna boglya csoportig húzódott. A tisztek erre szét lovagoltak s ezredünk mely az erdő szélén állott kettős rendekben hátra arczot csinált s Létay ezredes az ezredet előbb vagy 500 x-t keletnek vitte az

¹²¹ Az 1901–1906 között neobizánci stílusban épült Nagyboldogasszony-templomról lehet szó.

¹²² Szerencse.

¹²³ Megkockáztatni.

ezredet, majd északnak kanyarította el egy eléggé fedett kis kocsí úton, mely egy falucskába vitt, – melyet Zwertownak¹²⁴ nevezett meg előttünk. Az ezred élét a 4. század Kudelka főhadnaggyal képezte, beosztva hozzá a géppuskás osztag, míg a főcsapat élét én képeztem az 1. századdal, parancs folytán mintegy 400 x re követve az említett elővéd századot. Miután a látott ellenséges vonaltól alig voltunk 2000 x en túl, – a távolságot és a kettős rend alakzatot nagyon is veszélyes alakzatnak tartottam s mintegy kérdőleg néztem ezred parnokunkra, a ki még a megindításon kívül semmiféle intézkedést nem adott. Ezen alakzatban, melyben az ezred majd 4000 x hosszú volt, egy tűzéségi tűzzel való rajta ütés katasztrofális jellegű lehetett s hogy ily alakzatban előnyömulni merészkedett, azt csak annak tudom be, hogy még nem ismerte a tűzéségi tűz fizikai és erkölcsi hatását s főleg nem az oroszét, a mit azonban jó formán perczek múlva megismerhetett.

Tehát így kettős rendekben meneteltünk be Zwertowba, mely a már általános ismertetett lengyel községek típusától annyiban tért el, hogy tömörebb volt építkezésében. A falunak 2 utcája volt az egyik a melyen befelé haladtunk, mely az ellens. arcvonalra merőleges volt s egy a mely ezen keresztbe állott, tehát az orosz arcz vonalra párhuzamos volt. (22. ÁBRA)

Midőn ezen alakzatban az észak felé haladó utcának északi kijáratát a Kudelka-század elérte „állj” lett elrendelve s a kürtösök a század parnokokért lovagoltak hátra.

Pár percz múlva Artner százados¹²⁵ kivételével mind együtt voltunk Létay ezredes körül, ki a falu legészakibb sarok épülete mögött, egy alacsony gyümölcsös kertben állt lován, – a nagy meleg daczára fekete köpenyben, azon fekete pelerinnel, orrán pápaszemével igen különös látványt nyújtva a szemlélőnek, a mihez hozzátartozott különösen felhúzott vállai, melyek nyakát teljesen elfedték.

Álltunk – vártunk körülötte, hogy megszálljon 5 perczig, – 10 perczig, – semmi! Közben segédtszjtje leszáll a lóról s e pillanatban eldördül az első ellenséges ágyú..... A lovak megtorpannak, az egész csoporton az idegesség vett erőt, míg a legénység az utczáról futva menekül a jobbra – balra levő házak oltalma alá. Mi pedig lestük, hogy hol robban szét a lövedék; az egyiket követte második, harmadik 100-adik, melyek fejünk felett szállottak el rémes bűgást

¹²⁴ Zwertów (Galícia, ma Ukrajna) Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

¹²⁵ Felső-szentmiklósi Artner Sándor m. kir. 8. honvéd gyalogezredbeli százados, aki a Katonai Érdemkereszt hadidíszítményes 3. osztályával lett kitüntetve. Ehrenbuch 1917. 94.

hallatva, egyik másik sivítva sírva a levegőben, a mint szakították, préselték, fúrták azt. A helyzetünk nem volt rózsás s egészen bizonyos, hogy fel lett állásunk fedezve, mert a falu utcáját mértani pontossággal lőtték s a házak a gránátok és srapnelek ellen semmi fedezést sem nyújtottak....

S mi csak vártunk... vártunk lovon ülve, hogy végre megszólal a mi ezred parancsnokunk s talán mégis lesz valami intézkedés, hisz a harc közben minden perc drága s a támadásnál még ezerszer inkább, pláne találkozó harcznál, mint ez is volt; a mi az idő és tér gyors pillanatnyi kiaknázását megköveteli. Magunk között bizonyos türelmetlenségi mozdulatokat és kifejezéseket használtunk mintegy értésére adva ezredesünknek, hogy az idő drága, annál is inkább, mert hátul többször ordítást hallottunk a község vége felől s így tudtuk, hogy a lövések csapatainkat érték.

Végre eszmélt Létay is, s azt mondta, hogy az urak ne türelmetlenkedjenek, nem intézkedhetem, míg valamennyien együtt nincsenek.... Artner százados még hiányzik. E közben megpillantotta Szentmiklóssy századost, hogy lóról szállt, a mi különben mindenképen megokolt volt – gúnyosan rá szólt:

– „Tessék csak lovon maradni százados úr!” ekkor tűnt föl nekünk, hogy tulajdon képen miért is vagyunk lovon, hisz várni gyalog is lehet, a lovak úgylis fáradtak és éhesek s a harchoz úgy sem szabad lovon maradni s innen csak a harc kezdődhet már, hisz az ellenség alig 2000 x re feküdt.

Talán 25 perc is eltelt ezen várakozásban, míg Artner százados megkerült az ezred legvégéről, jelentve egyúttal, hogy az ezred végébe 2 gránát vágott be, Molnár alezredes 2 lovát ölte meg, 3–4 embert és egy lovászt megsebesítve...

Ezen 25 perc alatt hasznosan töltöttem időmet, mert a lovam 2 nyeregtáskáját, a Gyulai táskámat¹²⁶ és összes zsebeimet megtöltöttem almával, a mit a fejem felett levő fa mintegy kényszerítőleg kínált ... s de okosan tettem! (23. ÁBRA)

Mondanom sem kell, hogy ez a tétlen várakozás, ebben az alakzatban, a feltétlenül felesleges sebesülések hallása, a Sztmiklóssy századhoz intézett gúnyos kifejezések ezred parancsnokunk iránt bennünk minden bizalmat megingatott, a mely különösen a fiatalabb század parancsnokokban hangos kifejezéseket is váltott ki később.

¹²⁶ A feltalálójáról gr. Gyulay Ferenc (Pest, 1798. szept. 1. – Bécs, 1868. szept. 1.) cs. kir. tábor-szernagyrról elnevezett, derékszíjon vagy vállon átvetve viselhető, az 1860-as évektől elterjedt bőr oldaltáska, amelyben a tisztek iratokat, térképeket, írószereket, apróbb értéktárgyakat, némi enni és innivalót tartottak. REST–ORTNER–ILMING 2002. 447. színes ábrákkal; SÁGVÁRI 2010. 232–233. színes ábrákkal.

Vége megszóllalt a mi ezredesünk úgy intézkedett, hogy Kudelka főhadnagy századjával az ellenséges állással egy magasságban levő hullámra előre megy, az ott levő kis négyszögletes fenyő erdőcskét megszállja s ott az ezred jobb oldalvédjét fogja képezni s az ezred pedig az ellenséget balszárnán fogja megtámadni. (24. ÁBRA)

Egyelőre a harc alakzat a falu északi szegélyén veendő fel, de a támadás majd csak akkor indulhat meg, ha ő ezt elrendeli, ha majd Kudelka századjával a kis erdőcskét eléri.

Alig kaptuk meg az intézkedést már is rohantam századomhoz tisztjeimmel közölni a harc intézkedést, kik már türelmetlenül vártak, mert hisz majd egy óra telt el tétlenségben, – mialatt az ellenségnek időt adtunk arra, hogy alaposan beassa magát, a miben amúgy is művész volt, a tüzésége pedig belőhesse magát a község szélére, a hol felfejlődnie kellett.

Ennyi intézkedésbeli tétlenség mélyen felháborított bensőleg már, de az intézkedés harczászati része, formálisan megundorított!

A ki a fenti kis vázlatra néz, az rögtön láthatja, hogy ha a helység északi szegélyén vesszük fel a harc alakzatot, – a mint az tényleg meg is történt, – úgy vagy a nedves réten vagy fent a magaslaton kell egy 90°-os arczváltást csinálni, a mi 2000 x távolságon teljesen lehetetlen, pláne tüzéségi tűzben, a mit a hosszas várakozás után nem csak remélni lehetett, de abban már is bizonyosak voltunk, mert hisz folyvást tüzéségi tűzben állottunk. A szabályzat elrendeli, hogy a harcához a csapatok úgy indíttassanak el, hogy a tűz körletben már csak egyenest előre kelljen menniök. Ez sarkalati tétel, a mely ma épen oly fontos, mint 50 év múlva lesz. Ezen intézkedés mellett nem mi támadjuk oldalba az ellenséget, hanem előbb bennünket lönek oldalba s ki tudja, hogy marad-e majd annyi erőnk, hogy a támadást keresztül vihessük. Így vagy távolabb keletre kellett volna elhúzódnunk pár ezer lépéssel, a mit a sok tétlenség helyett megtehettünk volna s ez lett volna a helyes vagy ott a hol állottunk a község nyugati szélén kellett volna arczba fejlődni s a támadást megindítani nyugat felé miután az orosz jobbszárnny ismeretes volt.

Az intézkedés kiadása után egy csomó kerítést kidöntve, patakokat átugorva törtettünk a község északi szélén kijelölt helyünkre, hol lepleztük magunkat, – mi közben gránát-gránátot ért. És a mi tüzéségünk mit gondoltok mit csinált? Előbb hosszú ideig várt, – azután félóránként egy-egy lövést adott le, később azzal indokolva, hogy lőszerünk kevés volt s remény sem volt arra, hogy hamarosan lőszer pótlást kapjanak, hiányozván a honvéd hadosztálynak

a lőszer telepe, tehát egyik legfontosabb szerve, a mire harcz közben számítani lehet. (: Prehál tüzér százados előadása :)

Talán 10 perc után mindenki helyén volt s a harcz alakzat fel volt véve a község szegélyen.

S ezzel kezdődött ismét a várás és a várás és megint a várás. Azaz majdnem 1 órát töltöttünk itt el rettenetes tüzéségi tűzben, mely a falut már több helyen ki is gyújtotta. Én a legénységem előtt pár lépésre feküdtem s magyaráztam a helyzeteket és lehetőségeket, midőn előttünk 5 lépésre egy vad gránát csapott a földbe óriási földcsomót hányva ránk, miközben egy darab tuskó részlet úgy esett le előttem, hogy épen szivarom hamuját verte le, de bántódásom nem esett. Jó ízűt kaczagtunk az eseten s mindenki szerencsémét magyarázta. Hát bizony, ha fejemre esik épen elég lett volna!

Hogy egy ilyen egészen kis tréfa, a mit ennek kapcsán megeresztettem, milyen hatással lehet, azt azzal illusztrálom, hogy legénységem, mely eddig a szokatlan helyzettől szinte mozdulatlanul feküdt, pár percz múlva már cigarettát sodort s vígan szipogatta azt, míg 3–4 en engedélyt kértek, hogy a közelben látszó 2 almafát lerázhassák, a melyekből nekem is juttattak, mondanom sem kell, hogy a legszebbeket.

Hogy srapnelek és gránátok nyomán sokszor kélt egy egy jajgatás v. ordítás, a hosszú aczvonalon arról talán emlékezni sem kell, – mire a sebesültvivők és gyógyszerzők szaladgáltak kötszereikkel, a község déli részére vivén sebesültjeiket.

Mint utólagosan tudtam meg, ez a hosszú várás azért történt, hogy a mi tüzéségünknek ideje legyen az ellenséges tüzéség leküzdésére!

Hát szépen küzdötte le!

Az orosz tüzéség pedig e rettenetes várás alatt úgy belőtte magát, hogy pont a község szélét képező nád kerítést lőtte, mely recsegve ropogva tört össze papirosként, rája hulva a gyümölcs fák ága vagy egy-két födeles csűr, melyek a falu széléig kiépültek.

Hogy, innen menni kellett azt már vak is látta s ha előre megyünk és kibújunk a falu leplezése alól, sőt végre hajtjuk a nyílt terepen a tervezett arcváltást és támadást, úgy sem lehet nagyobb fizikai és erkölcsi veszteségünk, mint így volt.

De mit rendelt el helyette Létay?

A község széléről a hátra vonulást a mintegy 100 x-re levő utcáig, a hol a további parancsig a további várást rendelte el. De muszka tüzér nem hiába járt

a japánhoz iskolába¹²⁷ s pont az utcát vette tűz alá. Talán 20 percig lehattünk itt s a csapatok között meglehetősen keveredés állott be s azokat az út árkában rendeznünk kellett. Bár első nap voltunk tüzérségi tűzben, mégis olyat láttam a legénységtől, a mit nem fogok elfelejteni. Néhány érett szilváért úgy nekiesetek a fának a legények, hogy karddal kellett elűzni onnan őket, sőt később felmásztak a fákra, pedig oly közel jártak a tüzérségi lövések, hogy a fák hajladoztak utána. Ezt a kis fegyelmetlenséget annak tudom be, hogy 19 órája legénységünk mit sem evett s a kínálkozó alkalmat épen úgy nem akarta elszasztani, a mint én sem, az intézkedések kiadása előtti vásár alatt.

A míg az utca árkában feküdtünk az utca tulsó oldalát képező csupasz liba gyöpöt, a mely kissé emelkedett már, a gránátok úgy felborzolták szemünk láttára, mintha disznók túrták volna fel, azzal a különbséggel, hogy méteres mély gödrök tátongtak nyomában. Hogy itt maradni nem lehetett az csak természetes volt, de azt igazán nem hittem, hogy eredeti tervünk teljesen föladásuk. Pedig úgy történt!

Ebben az egy csatában, hol lövés estig ezredünk részéről alig esett, bent volt a szabályzatunk által felsorolt összes hibák:

- 1.) Tétlenség és habozás
- 2.) Ingadozás a parancs adásban,
- 3.) Kezdeményezés hiánya
- 4.) Merészség az elhatározásban mely a kétes esetekben jobb

A tüzérségi tüzet előfelé átlépni csak ép olyan, vagy még kevesebb veszteséggel jár mint hátra felé! S ha előre mentünk volna, úgy feladatunk megoldásához jutottunk volna közelebb s íme mit csinál a 8. ezred?

Elrendelik a vissza vonulást a legvadabb tüzérségi tűzben s a visszavonulás egy hegytetőn keresztül történik, hol a 3000 x hosszú ezred kettős rendekben fut föl szántáson temetőn át, hol a kőkeresztek ezer darabban freccsennek szét a srappel nyomán s a kövek úgy kopognak tőle, mintha jégeső verné! Még az volt a szerencse, hogy a rettenetes futásban az emberek jól szétszaladtak a vezedelem nagyságát csökkentve némileg így.

Még így futás közben is feltűnt nekem, a temető csodálatos festőisége, gondozottsága, a mi a lengyelek vallásosságára mutat. A temetőben 4 csodaszép és

¹²⁷ Az első világháború idejében még közelmúltnak számító 1905-ös orosz–japán háború eredményeit nem csak az orosz, hanem szinte valamennyi ország hadereje – így az Osztrák–Magyar Monarchiáé is – igyekezett hasznosítani. Ilyen témájú korabeli kiadvány pl. SCHMID 1907.

magas hársfa állott közöttük a feszülettel, a melyek összessége volt bizonyosan a tüzéségi célpont.

Midőn 7–800 x-ses futás után a temető domb tulsó oldalára értünk azt hittük, hogy talán nyugtunk lesz a muszkától, azonban ide is elkísért a gránátjaival, srappelljaival s a völgy hajlás, melyben egy száraz réti patak medre volt nem adott elég menedéket. Itt azonban már szusszal nem bírta a legénység s midőn az első muszka ágyú megszóllalt lefektettük mind addig míg a mind a 8 ki nem lőtte magát, a mikor a futó lépés megkezdődött megint.¹²⁸ Így futottunk mintegy 1000 x-t, folytonos „feküdj” és „futó lépés”ben a melyet később már a legénység maga ordította.¹²⁹ A völgy hajlás keleti irányban egy sűrű erdőbe vitt s ezen futottunk mi is be, a hová már csak vékonyan hullott a tüzéségi lövedék. A 30 fokos déli hőségben jól esett a fák és bokrok hűse, de torkom annyira kiszáradt, hogy nyelni nem bírtam. Elő az almával! Megettem mind a 14-et s bár kértek, de nem adtam senkinek! Az erdő melybe értünk ugyanaz volt, mint a mely mellett reggel elhaladtunk s dehogy hittük volna akkor hogy mindjárt az első napon ily csúfosan futni fogunk, még pedig parancsra, bár azt sem hittük épen ekkor, hogy ez a nap mily dicsőséggel fog végződni! Csak az erdőben, midőn már biztonságban voltunk, jutott eszünkbe a Kudelka század, melyet ezredünk sorsára bízott s a mely így bizonyosan vagy hadi fogságba került v. teljesen megsemmisült. Valósággal lázongtunk bensőleg a mai napi hallatlan és példátlan könnyelműségéért ezredesünknek, kiben minden katonai antitalentumot sűrítve láttunk.

S mit gondoltok, hol volt ő most?

Őt nem találtuk sehol s ő rá nem is emlékezett senki, hogy a falu elhagyása óta vlki látta volna. S így az ezred parancsnokságot Molnár alezredes¹³⁰ vette át az orsovai zlj¹³¹ parancsnoka, a ki járőröket küldött ki a felkutatására. Az erdőben rendeztük ismét csapatainkat, mert a keveredés a századok között hihetetlen volt, pláne midőn az erdő első részébe értünk, mely alfás,¹³² és sűrű

¹²⁸ Az orosz tüzéség ütegei 8 lövegből álltak. Amíg az ágyúkat újra töltötték, némi ideje volt a tűzben álló ellenséges csapatnak, akik a tüzelés közben magukat fedezendő lehasaltak, ismét továbbfutnia.

¹²⁹ Mármint a legénység (is) ordította a vezényszavakat.

¹³⁰ Péterfalvi Molnár Elek m. kir. 8. honvéd gyalogezredbeli alezredes, aki a Vaskorona Rend hadidíszítményes 3. osztályával és a Katonai Érdemkereszt hadidíszítményes 3. osztályával lett kitüntetve. Ehrenbuch 1917. 281.; HK 1914. 76. szám 698.

¹³¹ A m. kir. 8. (lugosi) honvéd gyalogezred III. zászlóalja, amely a világháború előtt Orsován állomásozott.

¹³² Értsd sűrű volt benne az aljnövényzet.

bozótos volt. A rendezést, mely már egy szállas bükk erdőben történt, elrendelt pihenő követte, mikor a legénység halálra fáradtan dőlt hátra bornyujának.¹³³ Mások szükségletüket végezték, diszentériás körülmények között a miket még a déli hadszíntérről hoztak magukkal. Én pedig századomat névjegyzék szerint őriztettem ellen hogy a hiányzókat megállapíthassam, mely alkalommal a szakasz parnokok jelentése szerint századomtól 7 ember hiányzott, közöttük egy legügyesebb magyar altisztem valami Báti István nevű tizedes is. A veszteség aránylag nem volt nagy s ha minden században csak ennyi volt, úgy az egész ezred az egész délelőtti tűzérési tűzben kereken 80 embert veszített, – igaz, hogy cél és ok nélkül, egy ember könnyelműségéért. Ha előre mentünk volna akkor még ennyi veszteség sem ért volna, mert mozgás közben kevesebb, mintha állunk, mint Zwertownál volt. De a futásra nem lett volna példa az ezredben s talán Tamássy altábornagy¹³⁴ sem használta volna azokat a súlyos kifejezéseket a 23. honv. hadosztály prnokság átvételekor;¹³⁵ a mit használt Prsemyslben, hogy a 8. ezred „nem tűzérési tűz álló!” Ellenkezőleg a leírt eset épen az állítása megfordítottját mutatja. (25. ÁBRA)

¹³³ Bornyú vagy borjú a gyalogos legénység marhabőrből készült, négyszögletes alakú, a táskarészre teljesen ráhajló szőrös fedelű háti bőröndjének (Tornister, Kalbfelltornister) általánosan használt korabeli köznyelvi megnevezése. SCHMID 1915. 763–764. ábrákkal; REST–ORTNER–ILMING 2002. 444. színes ábrákkal; SÁGVÁRI 2010. 240–241. színes ábrákkal.

¹³⁴ Tamássy Árpád, fogarasi (Kőhalom, Brassó vm. 1861. dec. 9. – Budapest, 1939. jan. 31.) cs. és kir. tábornagy. Nagyszebenben gimnáziumot, Máhrish Weisskirchenben katonai alreáliskolát (1875–1878), Bécsben Katonai Műszaki Főiskolát végzett (1878–1881). 1881. aug. 18-tól hadnagy a cs. és kir. 2. műszaki ezredben. 1882-ben részt vett a dalmáciai felkelés leverésében. A bécsi Hadi Iskolát (vezérkari tanfolyam) 1886–1888 között végezte el. Ezután különféle vezérkari beosztásokban, illetve a király katonai irodájában szolgált. 1897. nov. 1. őrnagy. 1902-től zászlóaljparancsnok a 18. (soproni) honvéd gyalogezrednél. 1904. szept. 7-től a m. kir. Honvédelmi Minisztériumban (4. osztály vezetője, 1. osztály, vezetője, III. ügycsoport főnöke) szolgált. 1904. nov. 1. ezredes, 1910. nov. 1. vezérőrnagy, 1913. nov. 1. altábornagy. Ekkor saját kérésére áthelyezték a m. kir. Honvédséghez. 1914. jún. 2-től a cs. és kir. Hadügyminisztériumban csoportfőnök. 1914. szept. 5-től 1915. márc. 22-ig a m. kir. 23. (szegedi) honvéd gyaloghadosztály parancsnoka. Ilyen minőségében csapatai Przemysl őrsgének legütőképesebb részét képezték. 1915. márc. – 1918. febr. között orosz hadifogságban volt (Szimbirszk, Birjuc, Zadonsk, Szápozsk). 1917. aug. 13. tábornagy. 1918. márc.–ápr. a m. kir. 20. (nagyváradi) honvéd gyaloghadosztály parancsnoka, 1918. ápr.–júl. a cs. és kir. XXII., majd 1918. júl.–okt. a cs. és kir. IV. (budapesti) hadtest parancsnoka az olasz harctéren. 1919. jan. 1-jén nyugállományba helyezték. Ezután megbecsült világháborús hősként Budapesten élt. Halála előtt tagja volt a Szálasi Ferenc-féle Magyar Nemzetiszocialista Pártnak. Sírja Budapesten, a Farkasréti temetőben található. GEÖCZE 1922. 226–227.; ÖULK 1938. 195., 198.; BAJA–LUKINICH–PILCH–ZILAHY II. 223.; RAVASZ 2000. 656.; BALLA 2010. 303–304.

¹³⁵ 1914. szept. 5-én. ÖULK 1938. 198.; RAVASZ 2000. 252.

Miután dut. 4h-ig Létyay nem került elő, Molnár alezredes az ezredet az erdőből hátrafelé harczalakzatban kivezette; keletről a 2. zlj., nyugat felől az 1. zljjal. Az erdőszélről a vissza vonulás előbb harcz alakzatban, utóbb menet oszlopban történt Udnówon¹³⁶ át az attól délre eső platóra. A falun több ponton törtünk át, kerítéseket és kapukat döntögetve ki, hogy a csapatok ne egy oszlopban meneteljenek s egy tűzérési tűz esetén mentül kevesebb veszteséget szenvedjünk.

A falun egy patak 2 ága is zúgott keresztül s mi térdig érő vizet gázoltunk, nem lévén elegendő a közlekedésre az az egy száll gerenda a mit a lakosság használt.

A falu, mint minden lengyel falu, igen festői volt zsilipeivel, malomgátaival s engem Rákóczy hajú öreg lengyel nagy csöbör aludt tejel kínált meg. Mondanom sem kell, hogy milyen jól esett, hiszen kerek 24 órája semmit sem ettünk s ahogy nagy sebtiben ittam, végig öntöttem vele zubonyomat is s császár szakállam, mely ekkor már tekintélyesen meg nőtt, csak úgy csöpögött az aludt tejtől. A fekete zabkenyér pedig minden czukrász süteménynél jobban esett. Arra persze nem is gondoltunk, hogy talán megmérgezve legyen pedig, hogy lengyel vagy orosz volt-e a lakosság nem is tudtam. A lengyelt azonban nemes szíve, az orosz lakót nagy önérzete jellemezte e vidéken. Az utak és utcák mélyen be voltak vágódva e vidéken, jellegezve, hogy agyag területeket járunk, eltérőleg Galícia más homokos vidékeitől.

A platón ezredünk ismét harcz csoportosítást vett fel, hol talán félórai ott tartózkodás után az 1. zlj Udnów északi kijáratán át Zwertów¹³⁷ felé támadásra rendeltetett.

Hogy feledésbe ne menjen, meg kell említenem, hogy a 7.ik honvéd ezred ezen egész idő alatt harczban állott azon helyen hol reggel harczba rendeltetett, rendületlenül küzdvén a győzelemért, tőle nyugatra pedig a hadosztály többi ezredei harczoltak, – míg mi fáradtunk szenvedtünk és épen úgy vérzettünk mint a többi; csak nem harczoltunk a nagy közös cél érdekében. Ime egy parancsnok, micsoda klasszikus példáját adhatja egy vereségnek, melynek csírája egyedül benne fészkel s terebélyes fává általa és rajta keresztül nőhet csak.

Az 1. zlj elővédjét a századommal én képeztem s alig indultam el s hagytam el a falut s annak egy keskeny hídját, midőn a tőlem 300 x-re lévő kis erdőcske dombján muszkákat pillantottam meg, kik ide oda bujkáltak a kis eleven színű

¹³⁶ Udnów (Galícia, ma Ukrajna). Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

¹³⁷ Helyesen Zwertów (Galícia, ma Ukrajna). Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

erdőcske alfái között. Rögtön rajvonalba mentem át századommal s a tüzelést rendelttem el, midőn hátulról vágatva jött egy kürtös, hogy azonnal vissza vonuljak a faluba az ezred többi részéhez, mert vissza vonulás lett elrendelve. Ez fájt csak igazán, mert most biztosra vettem, hogy dandárunkat megverte már az ellenség a mihez hozzá járult az is, hogy ezredünk egész nap tétlenkedett s a tényleges harcban nem vett részt. A szégyen érzete egész dühössé tett.

Ezredünk erre délnyugat irányában a vissza vonulást megkezdette; az út előbb nyílt terepen vitt s már ekkor láttuk, hogy helyzetünk az ellenség által felfedeztetett, az a tarló ugyanis hol ezredünk állott azelőtt csak úgy füstölt a sok gránáttól; erre pánik szerű futásba kezdett a legénység s a hosszú kettős rendek magas port vertek föl, a mit az ellenség észre véve belénk srapnelezett. Végre egy mély útba értünk mely egy nedves völgybe kanyarodott be, hol mintegy 4000 x futás után végre lélegzetet vehettünk s fölülhettem lovamra is. Itt már a mi tüzéségünk állott s keményen viszonzta a tüzet! (26. ÁBRA)

Ezen hátra futással, majd nyugatra való kitérésünkkel elértük azt, hogy ezredünk a dandár, illetve hadosztályunk háta mögé került, s önálló jobb csoportból, tartalék viszonyba jutottunk; ekkor már lehetett esti 6 óra s a nap közeledett a látóhatár széle felé. A hadosztály többi része ez ideig keményen állotta a harcot egész napon át s dandár parancsnokunk, ki e napon reggel valamenynyünknek sok szerencsét kívánt, ezredünket harcra rendelte, mely eddig futott, bujkált, éhezett és vesztett.

S íme, hogy hogy nem, meg kerül Létay is,¹³⁸ zordan nézett csapataira, melyet a déli órák óta elhagyott, melyet a parancs nem teljesítésével jóformán demoralizált s a hátrálás elrendelésével, a mely csak futásban történhetett, bele vitte a pánikot a csapatokba s alig hittem, hogy valaha oly fényes hadi tényleket csinálhassunk vele, mint az ezt követő 21 napi csatáinkban, melyek október hó 31-éig lesznek tárgyalva általam.¹³⁹

Zászlóaljunkból a 2. és 4. század tüzéségi fődözetnek lett kirendelve, míg az én századom és a 3. század 1 szakasza (: Kovács Ferencz hadnagy :) harcra rendeltetett. A századom felét Salacz őrnagy, zlj prnokom,¹⁴⁰ – zlj tartalékul

¹³⁸ Létay Gyula ezredest a Lipót Rend hadidíszítményes lovagkeresztjével tüntette ki a király. HK 1914. 76. szám 698. (Erre Bódy Bence kollégám hívta fel a figyelmemet, köszönet érte.) Ehrenbuch 1917. 255.

¹³⁹ A kézirat 1914. szeptember 2-át követő része végül vagy nem készült el, vagy azóta elveszett.

¹⁴⁰ Endrődi Salacz Iván őrnagyot a m. kir. 8. (lugosi) honvéd gyalogezred I. zászlóaljának parancsnokát a Katonai Érdemkereszt hadidíszítményes 3. osztályával tüntette ki a király. HK

magánál tartotta. Egy 300 x hosszú erdőt kellett megkerülnünk, hogy a harcba belekerüljünk s egy tisztáson 2 szakasz prnokkal (: Alexandrovits hdgy és dr Malomsoky Gyula zls :) felvételtem a harcz alakzatot, – derék lovamat, kitűnő lovászzal az erdő mögött hagyva. Egy kis dűlőút 2 oldalán ment a rajvonalunk 3–4 x-re szétnyitódva mögöttünk Salacz kullogott az én 2 szakasszal idegesen kiabálva az igazodásért és irány betartásért; balról tőlünk a megkerült erdő széle húzódott, melynek északi szélén erős puskázás volt hallható. Itt a 36. menet zlj egy félszázada harczolt egy főhadnagy parancsnoksága alatt; végre felértünk a szántáson a magaslatra, hol csodálatos kép tárult szemünk elé: Zwerkow hol délelőtt tétlenkedtünk, lángokban állott s előtte sötét mozgó alakokat láttunk ide oda hajladozni puskával kezökben. Az est már felerészben leszállott s így fénye perczről perczre jobban érvényesült. erre vad tüzelésbe kezdtünk, mire a völgyből hasonló felelet jött, ezrével röpült a lövedék felénk, sivítva, bűgva, asszerint a mint közelebből v. távolabbról jött, vagy gurulatokat okozva bukfenczezett a levegőben. Alig 10 perczig állottunk így, midőn jobbról az erdőből, hová Schütz tizedest küldöttem egy rajjal be az oldalunk védelmére, erős puska tüzet hallottam s a golyók máris süvítve csapkodtak le körülöttem. Az est már teljesen leszállott s így látni mit sem lehetett s így a század törzs 2 ügyes emberét küldöttem oda a helyzet megállapítására, míg magam a század rajvonalának közepén állottam, azon a kis úton, mely a dombra felvezetett. Egypár könnyű sebesülés történt már s azok maguktól a földözésbe hátra kúsztak s bizonyosan el is érték az ambulantiát.¹⁴¹ Végre Schütz is megjött 2 drb torzonborz muszkát hozva és egy sebesültünket, valami Bresztyn nevű tényleges honvédemet. Elbeszélte, hogy 15–20 muszka rejtőzött benne, de ő úgy ütött tüzelt rajtuk, hogy puskájukat, ásójukat mindent otthagya menekültek el az erdőből észak felé hol saját csapataik voltak. Ő azért jött be, mert Fellner hadnagyot egy szakasszal Salacz őrnagy a tartalékból kirendelte oda s így ő ott felesleges volt. Schütz tizedes rövid harczának eredménye 6–7 halott és sebesült volt, a mit a fogoly is megerősített. Schütz biznyságul 5 puskát és 3 muszka ásót is hozott. (27. ÁBRA)

Mindezekért persze annak idején Prsemyslben fel is terjesztettem kitüntetésre.

1914. 76. szám 698. (Erre Bódy Bence kollégám hívta fel a figyelmemet, köszönet érte.) Ehrenbuch 1917. 341.

¹⁴¹ Segélyhelyt, kötőzhelyet.

Lassan a holdvilág is kibújt s lágy, bájos fénnel árasztotta el a vidéket, hol még javában zengett az ágyú és süvített a golyó. Zwertow mely tőlünk 3-400 x re lehetett pedig mindig hatalmasabban égett, megvilágítva messze a láthatárt; balról tőlünk hosszú vonalon többször hallottam a „Hurré”! ordítást, a mi muszkánál a Rajtának v. Hurrának felel meg. A mi tűzünk azonban fölényesebb volt s az előttünk hullámokon csakhamar vad visszafutásban láttam menekülni mint kis pontokat a véres fejjel vissza futó muszkákat; újból erős tűz végre is megszólalnak a kürtök s a mi csapataink mennek át rohamba...

S a futó árkokban csak sebesülteket haldoklókat és halottakat találtunk. (28. ÁBRA)

Egy negyedóra múlva teljes vonalon, miénk az orosz állás, a puska és ágyú szó teljesen elült s egy félóra múlva a győzelmi mámortól ittas hős honvéd csapataink gyülekezve állanak a dombtetőn, míg a sebesültvivő járőrök kuttatják az egész harcterületet a sebesültekért.

Az a nap, mely annyi bosszúsággal kezdődött, fényes győzelemmel végződött Kulikow és Zwertov között s körülbelül azon pontra kerültünk vissza a tovább menetnél, a hol reggel az intézkedés kiadás történt.

Étlen szomjan telt el ez a nap s a legénységnek még falat kenyér sem jutott, de volt muszka halott bőven, és dicsőség és elbeszélésre mindenkinek ezer és ezer epizód, hogy öregségére legyen mit elmondani gyermekeinek unokáinak.

Halottam e kereken 2 órás ütközetben egy sem volt, míg sebesültem az egész nap folyamán nem több mint 12-14, a mit 12 órás tűzben létel után nem lehet soknak számítani, pláne, ha az ezred rossz vezetését is figyelembe vesszük.

Még a szeptember 1-ei események közé tartozik hogy a magaslatról történt rohamunk után az égő Zwertow község átkutatására 2 járőrt küldöttem ki; az egyiket Muntyán Béla szolgálat vezető őrmester vezette, ki több kisebb már befurakodott járőrünkkel egyesülve a faluban kemény harcot vívott, a mit a tűz fényénél távolból is igen jól láttunk. Hősies viselkedésének köszönhattuk, hogy az ellenség az égő falu házaiból is hamarosan kitakarodott.

Muntyánt ezen tettéért kitüntetésre is hoztam javaslatba, Prsemyslben, s meg is kapta a 2. osztályú ezüst vitézségi érmet, ugyancsak később a törzsőrmesteri rangot!

Bár az ellenség futva menekült, mégis az általános visszavonulás lett elrendelve Kulikow irányában az ellenség többszörös erejére való tekintettel. Az 1. század a főcsapat utóvédjét képezte ez alkalommal. A hátra menet alatt a hold tündéri fénnel világította be a terepet..... a távolban pedig Lemberg villany

lámpái fénylettek mintegy 50–60 kilométer távolságról. Ismeretlen távolságról ágyúk villanását is láthattuk s több kilométer távolságra elnyúló hosszú fény-sávokat, a poros, füstös levegőben, melyeket Lembergbe bocsájtottak ki a terep átvizsgálására, annak erődeiből.

Mi pedig az erdő alatt haladtunk hosszan nyugat felé, erősen vitatva a mai harcokat s feltételezve, hogy győzelmes csatáját a hadosztályunknak Lembergbe bizonyosan meg telefonírozták¹⁴² s reméltük hogy a győzelem híre bizonyosan Bptre is eljut a sajtóba.

Itt meg kell jegyeznem, hogy mi tisztek hadosztályunk igazi feladatát még akkor nem is tudtuk, hogy hadosztályunk 7 muszka hadtesttel verekedett győzelmesen!! Feladata pedig az volt, hogy a vissza vonuló lembergi hadtestet, a mely szinte csak megalakulóban volt, háttvédként fedezzük.

Igy a vissza vonulást abból a szempontból fogtuk föl, a mint Létay délelőtt jellegette s legénységünk előtt úgyis magyaráztuk meg az ellentétesnek látszó eseményeket: győzni és hátrálni.....!!

Az ezred egy homokos fasoros úton gyülekezett s mindjárt menetelt is azon; csípős hideg éjszaka lévén mi lovas tisztek is gyalogszerrel bandukoltunk. Midőn Kulikovot mintegy 3.000 x-re megközelítettük ott erős puska és géppuskás tüzet hallottunk. Ösztön szerüleg az ezred éle felé lovagoltam, midőn csendes „állj” lett elrendelve. Már az ágyúk is megszállaltak ott s láttuk, hogy Kulikow lövetve van, pedig hadosztály parancsnokságunk ott volt elszállásolva. A pus-kázás csak nem akart szűnni, midőn várakozásunk alatt Dr Wentzel tart h. fő-hdgy dandár parancsörtszt jön s jelenti: hogy Kulikowot egy kozák ezred tá-madta meg a hozzá beosztott tüzérséggel s a hadoszt. prnokság aligha tud me-nekülni. Ezredünk rögtön támadásra rendeltetett s az út 2 oldalán felvettük a harcz alakzatot melynél századom 2 szakaszát Fellner hdgy parancsnoksága alatt az úttól jobbra 150 x-re a domb vonulatra rendeltem, 2 szakaszt pedig magam vezettem az ország úton, a zlj, illetve ezred többi századai hasonló mó-don, ki az uttól jobbra, ki attól balra rendeltetett ki.

A míg vártunk itt a megindításra, addig az út árkat kémlelve, abban több muszka hullát találtunk, kik a harctéren megsebesülve idáig elvászorogtak s itt adták ki párájukat. Az árokban hosszabb darabon víz állott és alacsony sás-sal volt benőve s úgy látszik ez csábította ide őket. Egy csomó puskát így ha-rácsolt legénységünk, melyek szuronyai félelmesen csillogtak később a menet

¹⁴² Megtelefonálták.

alatt, – de nem sokáig vitték embereink, rájöttek, hogy lépten-nyomon lesz alkalmuk összeszedni ilyeneket s nem oly nagy raritás¹⁴³ az.

Alig, hogy az elrendelt alakzatban megindultunk jött egy hdosztályunkbeli főhadnagy az egyik ezred segédtisztje s jelentette, hogy Kulikowban a kozákoktól fölriasztott csapatok egymásra lödöznek és se vége, se hossza a tévedéseknek; a hdosztály prnoki pénztár 120, 000 koronával kocsik stb a kozákok prédája lett, a kiket erős gyalogság követett s a hdosztály prnokság Lemberg felé menekül.

Erre a szomorú jelentésre hátra arcz lett elrendelve s így századom, mely végszázad volt, elővédül jelöltetett ki.

Távolságul 200 x lett ezredesem által elrendelve s ő maga is századom mögött lovagolt. Oldalvédeket nem engedett kijelölni s útvonalul azt a községet jelölte meg, hol a harc előt közvetlenül voltunk – azaz Udnawot.

Mire oda értünk a falu teljesen kihalt volt s a lakók pinczékbe és erdőkbe menekültek egyetlen érdeklődőt sem találtunk a házak között. Némely össze-lőtt ház rémes látványt nyújtott a hold erős fényében, – melyben a 2 kis átfutó patak s a szokott lengyel tavacska tükre messzire csillogott. A tóparton lovam lába alatt csak úgy zörögtek a muszka konzerv bádógok, bizonyítva, hogy itt nem régiben pihenőt tartottak; kissé távolabb a lótrágya 3–4 újni vastagon állott, s a pányva czövekek helye elárulta, hogy kozákok jártak itt. Egy pincze gáadorban, mely az utcára nyílt végre fényt pillantottunk meg s 5–6 saját sebesültet egy segédorvossal találtunk ott; persze nem vihettük magunkkal, – vonatunk¹⁴⁴ nem lévén velünk. Azt hittük, hogy végre itt fogunk talán lepihenni rövid időre, hisz egész nap nem ettünk s ittunk semmit s a pihenés nagyon illuzórus¹⁴⁵ volt a tűzéségi tűzben, Csalódtunk!

A falut elhagyva délnyugatnak, majd nyugatnak tértünk, imitt amott megállva 4–5 percre tisztán a tájékozódás végett. Hogy hová megyünk, mi a szándéka ezredesünknek, azt egyikünk sem tudta s hiába akartam kivenni belőle az út kereszteződéseknél irány vétel céljából, – semmit sem közölt sem zlj prnokunkkal, sem velem.

E megállások alatt legénységünk szó nélkül roskadt le az út porába, agyonfáradt, kiéhezett tagjait alig bírván felemelni azután. És mi csak mentünk, mentünk az ismeretlenbe, cél és biztosság nélkül s ezredesem idegességén láttam,

¹⁴³ Ritkaság.

¹⁴⁴ Értsd az országos járművekből (szekerekből) álló szállító oszlop (trén).

¹⁴⁵ Kérdéses, bizonytalan.

hogya maga sem tudja, hogy mit tegyen, parancsot nem kapván s positió¹⁴⁶ értesülései sem voltak a kulikovi eseményekről. Végre egy czivilt¹⁴⁷ fogatott valahonnan, a ki útmutatóvá vállt s attól próbáltam megtudni, hogy hová megyünk voltaképpen, ez azonban ellőttünk érthetetlenül beszélt. Végre rátértünk egy hosszú útra, mely jóformán állandólag a domb tetőn haladt egy hosszú háton s az út meghosszabbítása irányában Lemberg feküdt, honnan imitt amott ránc világított a fényszóró kékes széles sávja.

Egy jó óra után a polgári egyén el lett bocsájtva s ebből láttam, hogy útra találtunk s célunk csak Lemberg lehet.

Egy falut érve végre lekanyarodtunk a karb. nem tartott kocsútról s egy ország útra tértünk mely egyenesen Lembergbe vitt.

Lemberg előtt mintegy 8–10 kilométerre egy álló ütközet vonatra¹⁴⁸ találtunk, lovak és emberek nélkül, csak hullák és döglött állatok voltak rajtuk és mellettük. Mint a fölírásokból megállapítható volt,¹⁴⁹ egy népfelkelő dandár egyesített vonata volt ez, melyen kozákok ütöttek rajta levágván csekély őrségét, a lovakat elhajtották, a kocsik kerekeit oldalát csákányokkal bedöntögetvén, a konyha kocsikat felborítván.

A hold már leszállott az égről s így villany zseblámpámmal pirítottam oda egy egy szempillantásra, de a látvány undorító volt.

A kocsik alatt felkoncolt, kiloccsant agyvelejű hullákat láttunk, a kocsik előtt égnek meredő lábakkal leszúrt lovakat, az egész vonatot pedig a végén végig gránátolták, hogy mozdulni ne tudjanak egyik a másikatól. Hogy milyen meglepő lehetett a kozákok rajta ütése, bizonyítja az, hogy a kocsik szép liba sorban voltak az út baloldalán, mint a hogyan az előírás megszabja.

Szeptember hó zán

E látvány után az ezredet a hajnali órákban más kellemetlenség is érte; az ország úton a vissza vonuló csapatok s főleg tüzérség, szinte 2–3 szoros mélységűre morzsolták széjjel ezredünket s a fogatok torlódása sok fárasztó rövid 1–2 perces megállást csinált s a rend fentartása sok felesleges nehézséget okozott a tiszteknek; így éreztünk 36 órai éhezés és szomjúhozás között, alvás nélkül,

¹⁴⁶ Helyzet.

¹⁴⁷ Polgári személyt.

¹⁴⁸ Az ütközet vonat (Gefechts-Train) feladata a csapat napi anyagszükségletének a szállítása volt. RAVASZ 2000. 723.

¹⁴⁹ A trén kocsikon feltüntették az illető alakulatok megnevezését.

sőt formális pihenő nélkül Brzuchovicére,¹⁵⁰ mely Lembergől 4–5 klméterre fe-
küdt¹⁵¹ közel az ország úthoz egy nagy hegy tövében melyen ezernyi sötét ruhás
népfelkelő dolgozott drót sövény akadályokat s földözékeket ásva.

Mi a falu árkába kanyarodtunk le, míg az uton tovább hömpölygött a vissza
vonuló csapatok, fogatok és ágyúk ezrei Lembergbe.

Itt délelőtt 11h-ig volt pihenő engedélyezve s szerencsére a konyha kocsik is
megkerültek s legénységünk 39 óra után végre ételmezéshez jutott, Hogy az
egész éjjeli és nappali műveletünk alatt a legénység a földeken kintlevő nyers
káposzta levelet rágta, – ezt nem szabad elfelejtenem megjegyezni, mert hisz
máskép ezen kereken 50 kméteres éjjeli menet végre hajtható nem is lett volna.

Én egy derék lengyel zsidó korcsmáros házába szálltam, hol csakhamar jó
borokkal, kantusofkával,¹⁵² tojással és almával delectáltam¹⁵³ magamat, és tisztí
karomat, – majd mélységes üdítő álomba merültem s talán 9h-kor ébredtem
föl, megmosakodni, és átöltözni, hogy Lembergben csinosan nézzünk ki, hol
kilátásba volt helyezve, hogy több napig maradunk s előre örültünk a jó szál-
lásnak, gőz fürdőnek, újságoknak, kávé háznak és rendes étkezésnek, a miben
a mozgósítás befejezése óta (: aug. 3 :) nem volt részünk.

A lakosságról össz benyomásom a teljes félenkség, megijedtség volt, zavar-
tan és félve beszélgettek s alig merték elhinni, hogy előző este oly fényes győ-
zelmet arattunk a muszkák felett.

Ez ideig legénységem is mélyen aludt s nagy erőfeszítéssel tudtuk étkezés-
hez sorakoztatni a legénységet 9h 30 kor s inkább meg sem mozdultak volna s
beelégedtek a lakóktól kapott sovány kenyérrel és burgonyával.

A falun át pedig ezalatt hömpölygött a sok rövid lengyel szekér telítve dun-
nákkal és gyerekek sokaságával, legtöbbje hangosan sírva és jajveszékelve.....
(29. ÁBRA)

Del. 11h-kor indult meg az ezred Lembergbe; a gyülekezés a műúton volt
élen az én századommal. Az idő járás meghidegült s erős északi szél fújt, s
fellegeket hömpölygetett az égen s érzett, hogy változás fog beállani az időjá-
rásban. Lovam, melyre kíméletből egész éjszaka nem ültem, most is csak úgy
bóbiskolt s szempillái minden 5–6 percben becsukódtak a fáradtságtól; persze

¹⁵⁰ Helyesen Brzuchowice (Galícia, ma Ukrajna). Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvény.

¹⁵¹ Északnyugati irányban.

¹⁵² Lengyel pálinkafajta.

¹⁵³ Vidámítottam, gyönyörködtettem.

a többi lovak még inkább, mert hisz ők sem ettek az elmúlt 39 órában, csak a faluban, akkor is szénát csak miután a vonat nem érkezett be.

A várost övező erős emelkedéseken – melyek szinte természet szerüleg körül bástyázzák a várost s Isten határozottan várnak teremtetten, – nyüzsgött mindenfelé a sok népfelkelőtől kik építették a drót sövény akadályokat és a lövész árkokat. Messziről a hegy oldalak úgy néztek ki, mintha szőlő cultura díszelne ott, pedig Galíciában ugyan nem lehet találni lámpával sem azt.

A városon teljesen keresztül kellett haladnunk s kivont karddal több ízben fővetést¹⁵⁴ is teljesítettünk s ez alkalommal egy közös tábornoktól hallottuk, hogy a mi csapatainkról le rí a tegnapi győzelem s hogy bár egész nap csapatok meneteltek előtte egy sem volt oly feszes, stramm mint épen a mi ezredünk.

Örültünk neki!

A városon belül igen élénk élet volt; katonai csapatok és vonatok beláthatatlan tengere a menekülők ezrei, rettenetes zivajgt csinált.

A várost magát sok volna leírni s csak általában annyit, hogy látszott rajta, hogy Galícia fővárosa, modern építkezésével, széles főútjával, villanyos¹⁵⁵ vasútjaival, melyeken most lisztes zsákokat és katonákat láttam, rengeteg kórházaival, melyekről lengett magasan a vörös kereszt. (30. ÁBRA)

A városon átmenetelve, sok torlódási nehézségen átvergődve értünk a lovassági gyakorlótérre. Persze biztos támpontunk a menet alatt nem volt és sok megállás és kérdezősködésbe került míg helyünket megleltük. Itt összpontosított felállásba mentünk át arcvonal észak keletnek.

A fáradtság jellemzésére el kell mondanom, hogy egy homokos úton – a város szélét elhagyva – rövid megállásunk alkalmával, derék és erős lovam alattam térdre ereszkedik s alig volt időm arra, hogy leugorjak róla s a földön a homokban nyugodtan elterült. S csak nógatásomra állott ismét fel.

A sok megállással dut 4h lett, mire a fenti pihenő helyre értünk Bilowicei(?)¹⁵⁶ falu tőszomszédságában, mely a városhoz szinte külvárosszerűleg hozzá épült.

Miután parancsnokunk úgy szóllott, hogy bizonytalan ideig maradunk itt s el leszünk szállásolva, a szerelvényt¹⁵⁷ órákig nem vehette le legénységünk; a konyha kocsis sem érkezett meg s így zlj prnokunkat folyton nógattuk, hogy a

¹⁵⁴ A katonai tiszteletadás egyik formája.

¹⁵⁵ Villamos.

¹⁵⁶ A Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXX. szelvényén (Lemberg) ilyen vagy hasonló nevű települést nem találtam.

¹⁵⁷ Felszerelést.

tartalék élelmi adag (: 2 napra való volt 2 db húsconserv minden legénységénél :) 1 adagját rendelje el – elfogyasztani. Ezt csak esti 7h engedték meg, miután meggyőződtek, hogy a konyha kocsik már beérkezni nem fognak az nap. Közben egy kis epizód is ért bennünket s ez az volt, hogy egy ellenséges repülő gép fejünk fölé kalandozott el; alig állapítottuk meg, mire mind 3 zlj legénysége tüzelésre rendeltetett ki. 3000 puska lőtte vagy 5 percen át szakadatlanul különböző irányzék állításokkal, mikor végre a gépet lefelé zuhanni láttuk, közben valamelyik erőd 2 ágyú lövést is tett még rá.

Jó egy óra múlva örömmel hallottuk, elbeszélni, hogy a repülőgép tényleg lezuhant; a 2 pilóta egy orosz és egy francia pedig sebesülten, illetve holtan kerültek csapataink keze közé.

Este felé igen lehűlt a levegő s zlj parnokunkkal arról tanakodtunk, mint lehetne egy kis élelemhez jutni. Az eső is szemeregni kezdett s rossz éjszakánk ígérkezett. Legényeink megkészítették fekvő helyünket közel lovainkhoz a mi a nyeregből, pokróczomból állott, melyet békében kocsi takaróul használtam vagy falterítőül ágyam felett.

A mellettünk elhaladó polgári emberektől megtudtam, hogy a közelben egy gyár van s annak kitűnő cantinja;¹⁵⁸ ezt jelentettem zlj parnokomnak, ki rögtön elengedett, azzal, hogy az ő számára is hozzák azt a mit lehet.

Pár perc múlva a cantinos ajtaját zörgettem, a ki félve a legényraj beözönlésétől zárva tartotta azt. Végre sikerült bejutnom, hol azonban az egész család oly mérhetetlen üvöltést csapott önmaguk között; magukon hordván bélyegét a teljes kétségbeesésnek, a mit megérteni és megindokolni alig tudtam. Ők úgy látszik már tudták azt, hogy Lemberg katonailag ki lesz ürítve, a miről nekünk még reggel sem volt fogalmunk. De nem is lehetett hisz úgy meg volt erősítve a város keletről és északról, hogy nem is mertük álmodni ezt a szomorú tényt. Én persze a meleg konyhát kerestem fel, hol kitűnő kávéban, vajban és vörös borokban volt részem, a mit sietve fogyasztottam el s tisztjeim számára 4 üveg Bacsewszky féle konyakot és liqueurt, 1 kiló vaját és fekete kenyeret, néhány doboz sardiniát vittem. Persze nagy volt az öröm s mindenki örült élelmességemnek.

Az éjszakát szemergős hidegben töltöttük s vajmi keveset aludtunk, inkább beszélgettünk s bizakodva gondoltunk arra, hogy Lemberget fogjuk védelmezni s nevem a történelem aranykönyvébe lesz megírva.

¹⁵⁸ Étkezője, élelmiszer boltja.

Reggel 4h-kor már talpon voltunk s gazdámval (zlj pnok :) együtt a cantin felé igyekeztünk, remélve, hogy ott megmosakodhatunk; ő a fél úton megállt s várta zsebkendő jelemet, hogy betudok-e hatolni a gyári cantinba. Miután ravasz fogással ez sikerült nekem ő is feljött, hol a konyhában megkávéztunk s ismét vajjal s liqueurökkel delectáltuk magunkat. A cantinos emeleti szép lakásába vezetett bennünket, honnan a csapatunkat is láttuk s egy esetleges „Sorakozó” így alig izgatott, lévén a távolság 300 x.

$\frac{3}{4}$ 7 h-kor lementünk századunkhoz s ekkor hallottuk, hogy valószínűleg tovább megyünk. A kantinostól már hallottuk, hogy éjjel az összes csapatok elhagyták volna Lemberget, de nevettünk rajta s megnyugtattuk őket, sőt ő még arról is tudott, hogy reggel 6h-kor a városból fogatokon községi előjárók mennek az orosz seregnek eleibe átadni a várost; ezen persze még jobban nevettünk s a félénk üzlet ember fantasiája torz szülöttének tekintettük.

Reggel 7h-kor azonban a házakra jóformán egyszerre tűzték ki a fehér lobogókat¹⁵⁹ s ezt már nem vehettük tréfának mi sem. Békés polgárok szinte kéreőleg mentek el mellettünk.

Reggel 7h 10-kor „Riadó” lett elrendelve azután azonnali tovább indulás, szó magyarázat nélkül..... Rá tértünk a Gródek¹⁶⁰ felé vezető műútra s órákon át semmiféle csapattal sem találkoztva.

Mint kisült, semmi féle értesítést ezredünk nem kapott s éjjel a várost az összes csapatok feltűnés nélkül elhagyták, mirőlunk pedig a hadosztály pnokság intézkedni megfeledezett. Az intézkedések átvétele végett pedig Szentmiklóssy szds ezred segédtisztet ezr. pnokunk este 6h-kor beküldötte a városba, a hol állítólag ő azt a parancsot kapta, hogy maradjon a hadosztály törzsnél miután az ezred külön megkapta már az éjjeli indulásra parancsát s a hadoszt. törzsszel lovagoljon el.

Igy történt az a skandalum¹⁶¹ meg, hogy a város reggel 6h-kor az oroszoknak átadatott, s mi 7h 15-kor még Lemberg ellenkező részén pihentünk lesve a további parancsot.

A fejtelenség az egyes szervek nem működése a magasabb parancsnokságoknál szinte felháborító volt s könnyen megtörténhetett volna, hogy egyetlen puska lövés nélkül fogják el egész ezredünket. Az egész úton lehorgasztott

¹⁵⁹ A megadás jelöl.

¹⁶⁰ Gródek Jagiellonski (Galícia, ma Horodok, Ukrajna). Spezialkarte Zone 6. Kolonne XXIX. szelvény. Lembergől nyugatra.

¹⁶¹ Botrány, botrányos eset.

fejjel, szótlanul és elkeseredve haladtunk s már-már hajlamos voltam én is Salacz őrnagy rettenetesen pessimista¹⁶² felfogására, s kezdettem én is sötétebben látni a helyzetet. Mindenesetre fájt, hogy egy ily fejedelmi várost kard csapás nélkül engedtünk át az ellenségnek, melynek erődeit maga az Isten teremtette meg, melyet hetek óta talán 15–20,000 népfelkelő erődtített meg. Fájt a fölösleges erő pazarlás, fölépített erőd anyag, de a lakosság ott hagyása is, mely sorának lett kiszolgáltatva. (31. ÁBRA)

Láttam és éreztem a támadó műveletek esztelenségét akkor, mikor a határ sem volt megerősítve, holott a természet sem védte azokat s éreztem a várak ma napi nagy fontosságát is, a mit sem a német, sem az orosz nem hagyott ki hadműveletei számításaiból, még kevésbé a belga és franczia. Ha pedig ismertem volna már akkor, hogy az orosz minden harcánál jóformán várat épít a harcz területen s tulajdon képen vár harczokat kell vívnunk, még jobban éreztem volna felkészültségünk eme hiányosságát, melyet az első harci tapasztalatok persze kényszerítőleg corrigáltak¹⁶³ azután, előbb súlyos veszteségeket szenvedvén.

* * * * *

FORRÁSOK, IRODALOM

Fortepan = Fortepan Fotógyűjtemény

LDM-TFGY = Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém – Történeti Fénykép-gyűjtemény

BAJA-LUKINICH-PILCH-ZILAHY = Baja Benedek-Lukinich Imre-Pilch Jenő-Zilahy Lajos szerk.: Hadifogoly magyarok története. II. Az oroszországi hadifogság és a magyar hadifoglyok hazaszállításának története. Athenaeum. Budapest, é. n. (1930).

BALLA 2010 = Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák-magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyok. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Budapest, 2010.

BARCY 1991 = Barcy Zoltán: Évszázadok egyenruhái. Magyar Honvédség Ruházati Szolgálatfőnökség. Budapest, 1991.

BARCY-SOMOGYI = Királyért és hazáért. A m. kir. honvédség szervezete, egyenruhái és fegyverzete. Corvina. Budapest, é. n. (1990?).

DOROMBY-REÉ = Doromby József-Reé László szerk.: A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat. Budapest, é. n. (1938)

¹⁶² Borúlátó.

¹⁶³ Javítottak, helyesbítettek.

Ehrenbuch 1917 = Ehrenbuch der österreichisch ungarischen Wehrmacht. Die Auszeichnungen im Weltkrieg. I. Band. Allerhöchste Auszeichnungen verlaublich der Zeit vom 1. August bis 31. Juli 1915. Herausgegeben vom K. und K. Kriegsarchiv. Wien, 1917.

FELSZEGHY-REÉ = Felszeghy Ferenc–Reé László szerk.: A magyar tüzér. A magyar tüzérség története. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat. Budapest, é. n. (1938 körül)

FORSTNER 1987 = Forstner, Franz: Przemysl. Österreichs–Ungarns bedeutendste Festung. Militärgeschichtliche Dissertationen österreichischer Universitäten. Bd. 7. Wien, 1987.

GÁSPÁR 1915 = Gáspár Artúr: Az oroszok támadó hadjárata Lemberg felé. In: Lándor Tivadar szerk.: A Nagy Háború írásban és képen. I. rész. Északon és Délen 1. kötet. Athenaeum. Budapest, 1915. 149–167.

GEŐCZE 1922 = Geőcze Bertalan, szendrői: A przemysli tragédia. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest, 1922.

GÖNCZI 2005 = Gönczi Andrea: A máramarosi skizmaper. Beregszászi Anikó–Papp Richárd szerk.: Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. MTA Ethnikai–nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Budapest–Beregszász, 2005. 13–29.

GÖNCZI 2007 = Gönczi Andrea: Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász, 2007.

GUDENUS 1990–1998 = Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I–IV. I. Natura, II. Tellér Kft., III–IV. Heraldika Kiadó, Budapest, 1990–1998.

HERMANN–SZANYI 2012 = Hermann Attila–Szanyi Miklós: „Csak előre édes fiam...” A magyar Szent Korona országaiból sorozott hadosztályok, ezredek és zászlóaljok. Méliusz Központ Debrecen, 2012.

HK = Rendeleti Közlöny a Magyar Kir. Honvédség számára. Személyes ügyek.

Honvédség névkönyve 1918 = A magyar királyi honvédség és csendőrség névkönyve 1918. évre. Budapest, 1918.

MISKOLCZY 1928 = Miskolczy Ágost: A máramarosi skizma-per 1913–1914-ben. Magyar Szemle 2. kötet 2. szám (1928. máj.–aug.) 92–96., 4. kötet 1. szám (1928. szept.–dec.) 311–316.

ÖULK 1938 = Österreich–Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Bearbeitet von Maximilian Ehnle und Edwin Freiherr von Sacken. Herausgegeben von Österreichischen Kriegsarchiv. Registerband. Wien, 1938.

RAVASZ 2000 = Ravasz István szerk.: Magyarország az első világháborúban. Petit Real Könyvkiadó. Budapest, 2000.

REST–ORTNER–ILMING 2002 = Rest, Stefan–Ortner, Christian–Ilming, Thomas: The Emperor's Coat In the First World War. Uniforms and Equipment of the Austro–Hungarian Army from 1914 to 1918. Verlag Militaria. Wien, 2002.

SÁGVÁRI 2012 = Ságvári György: A Magyar Királyi Honvédség és a honvédegyenruha 1868–1918. Hadtörténeti Intézet és Múzeum és Verlag Militaria. Bécs, 2012.

SCHMID 1907 = Schmid, Hugo Major im k. u. k. Generalstabskorps: Taktische Tagesfragen mit Rücksicht auf die Erfahrungen im Russisch-japanischen Kriege. Selbstverlage Hugo Schmid. Wien, 1907.

SCHMID 1915 = Schmid, Hugo. Handbuch für Unteroffiziere. 7. Auflage. Selbstverlage Hugo Schmid. Wien, 1915.

SUHAY 1938 = Suhay Imre: Mai honvédségünk. Képes Vasárnap 1938. okt. 30. 11–20.

SÜLI 2004 = Süli Attila: Az 1909 M. mozgókonyha. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 7. Budapest, 2004. 163–179.

SÜLI 2012 = Süli Attila: Az 1909 M. mozgókonyha. In: Závodi Szilvia szerk.: 100 év 100 műtárgy a XX. század hadtörténetéből. Jellemző műtárgyak a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményeiből. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, 2012. 36–37.

THAISZ 1926 = Thaisz László: Honvédtüzérek Przemyslben. Hadtörténelmi Közlemények 27. 1926. 480–517.

ZIGÁNY = Zigány Árpád: Tolnai a Világháború története 1914–1916. I–II. Magyar Kereskedelmi Közlöny, Hírlap- és Könyvkiadó-vállalat. Budapest. é. n. (1916)

KÉPMELLÉKLET

1. A Vásárhelyi család címere pecsétnyomón. A negatív állású címerképet megfordítottam
(Vásárhelyi Anzelm tulajdona)

2. Id. Vásárhelyi Géza (1838–1920) tinnyei birtokos. Borsos József (1821–1883) festőművész és fotográfus fényképfelvétele, 1860/1870-es évek (Vásárhelyi Anzelm tulajdona)

3. A tinnyei Vásárhelyi-kastély főhomlokzata, archív fotó, 20. század 1. fele (Vásárhelyi Anzelm tulajdona)

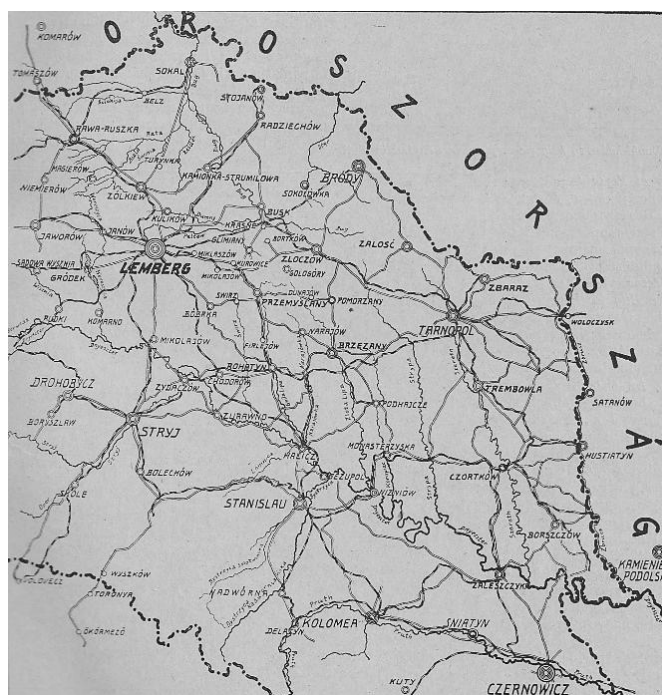
4. A tinnyei Vásárhelyi-kastély udvari része, archív fotó, 20. század 1. fele
(Vásárhelyi Anzelm tulajdona)

5. „Volt a melyiket meg sem lehetett ismerni, annyira tele volt aggatva zöld galyakkal...”
Harc térre induló bevagonírozott osztrák–magyar gyalogság (Fortepan 221 167.)

6. „Este értük el Orlov, az utolsó magyar vasúti állomást” Korabeli postai képes levelezőlap (Darabanth Aukciósház)

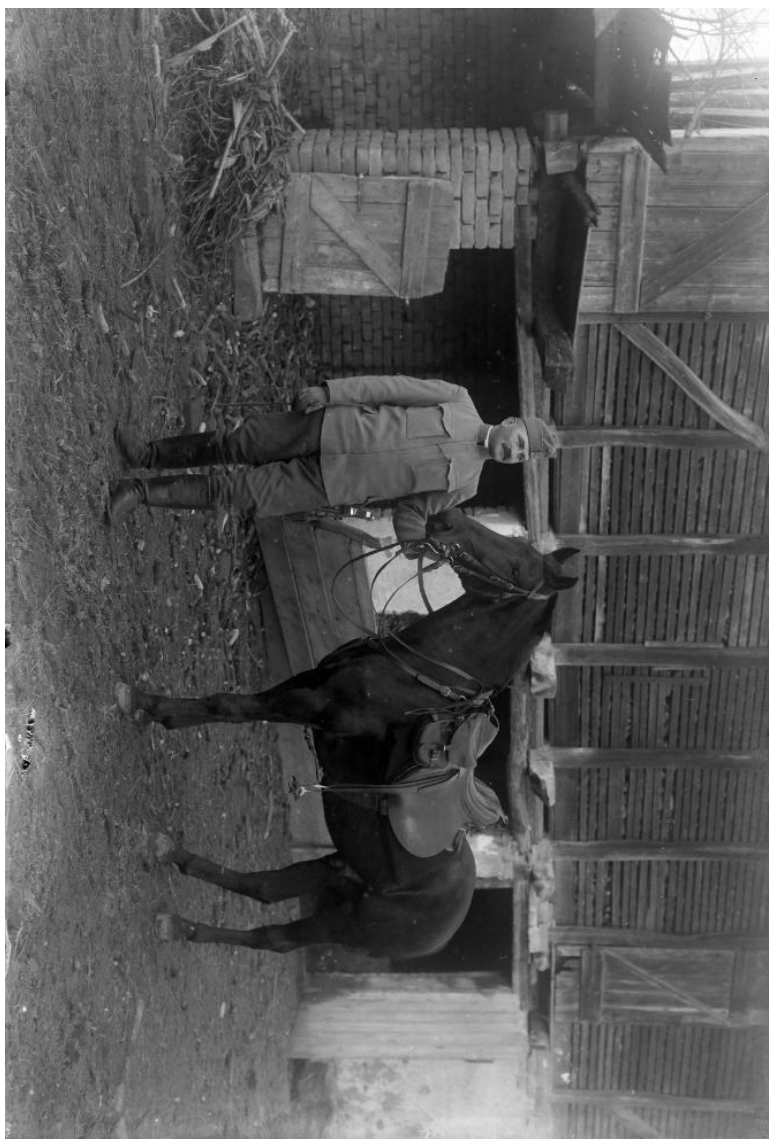
7. Lemberg–Csernovic környékének térképe (GÁSPÁR 1915. 161. old.)

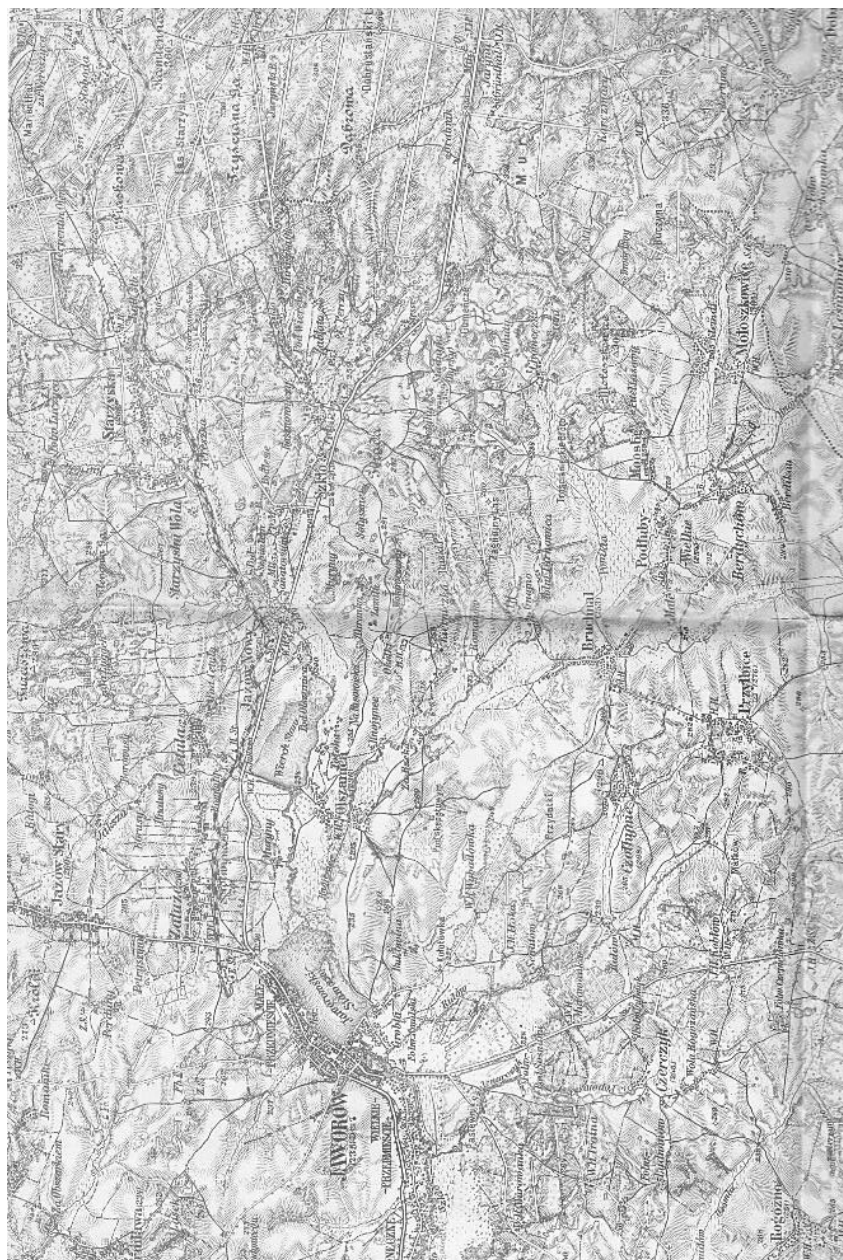
8. „A híres Kabalyuk féle ruthén hazaárulói pört tárgyalta hazai bíróságunk...” A vádlottak közül Kabalyuk Elek és Vorobcsuk György (ZIGÁNY 1916. II. 8. old.)

9. Sadowa Wisznia térsége (Részlet a *Spezialkatre der österr.-ung. Monarchie* 1 : 75 000, Zone 6. Kolonne XXIX. szelvényéről)

10. „A lovakról szólva eszembe jut az én kedves, drága jó lovam is...”
Osztrák–magyar gyalogos hadnagy lovával (Fortepan 149 407.)

11. Jaworów térsége (Részlet a *Spezialkatre der österr.-ung. Monarchie* 1 : 75 000, Zone 6. Kolonne XXIX. szelvényéről)

12. „...vissza felé jövet találkoztam a konyha kocsi-val...” Osztrák–magyar 1909 M mozgó-konyha (LDM–TFGy 81.238.100. ltsz.)

13. „A mi kis falunk, a mint általában a galíciái falvak, – sokban elütnek a mi magyarországi falvainktól” Lengyel falusi lakosság, Zalosce 1916 (LDM–TFGy 73. 848. ltsz.)

15. „...a csapat egy nagyobb falu szélén megállott, hosszú pihenő céljából” Hosszúpihenő étkezéssel a budapesti 1. honvéd gyalogezrednél (LDM-TFGy 69.195. ltsz.)

16. „...embereink a 38 klgramos felszerelést alig bírták...” Osztrák–magyar gyalogos közlegény menetfelszereléssel (Fortepan 25 640.)

17. Kulikow térsége (Részlet a Spezialkatre der österr.-ung. Monarchie 1 : 75 000, Zone 6. Kolonne XXX. szelvényéről)

18. „...legénységünk, ha hidegen is, de végre hozzá jutott a déli étkezéséhez...” Ételosztás mozgókonyháról a 21. kolozsvári honvéd gyalogezred legénységének, 1916 (LDM-TFGy 81.239.2. ltsz.)

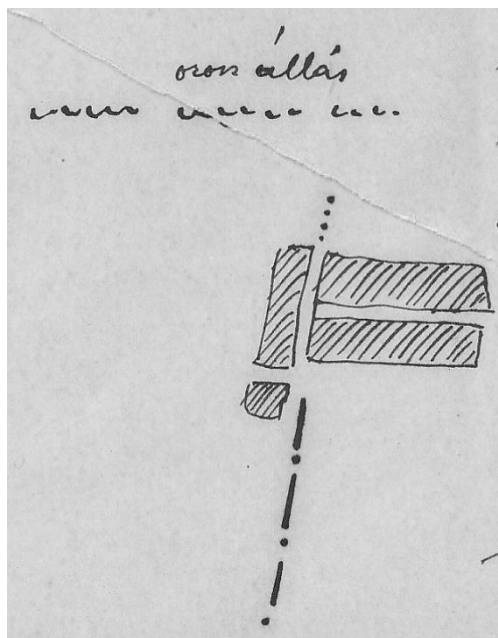
19. Vásárhelyi Géza százados (az 1. sorban jobbról a 2., kereszttel megjelölve) kitüntetéseivel, valószínűleg a przemysli erődkórházban, 1914 (Vásárhelyi Anzelm tulajdona)

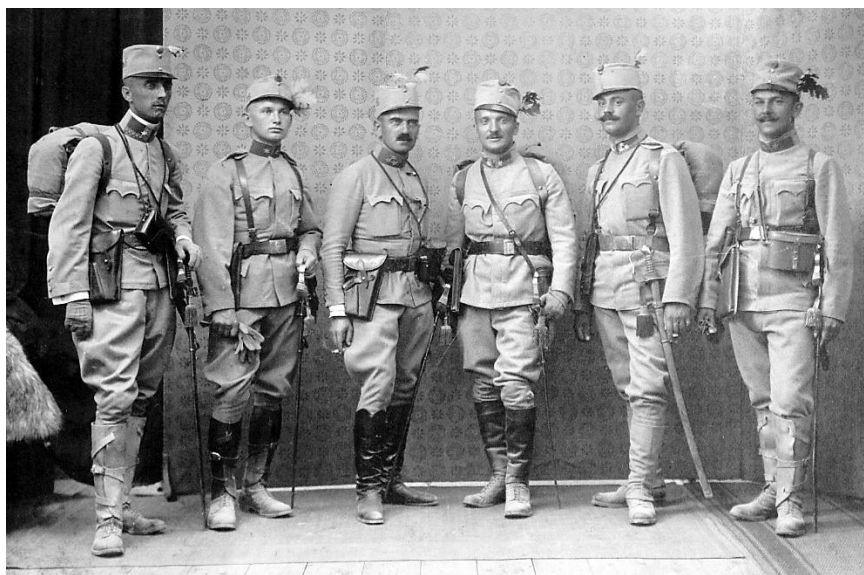
20. „...8–10 szuronyos bakánk mintegy 60–70 főnyi fegyvertelen muszka csoportot vezettek hozzánk őrizetünkre bízva” Orosz hadifoglyok osztrák–magyar őrséggel
(LDM–TFGy 69.248. ltsz.)

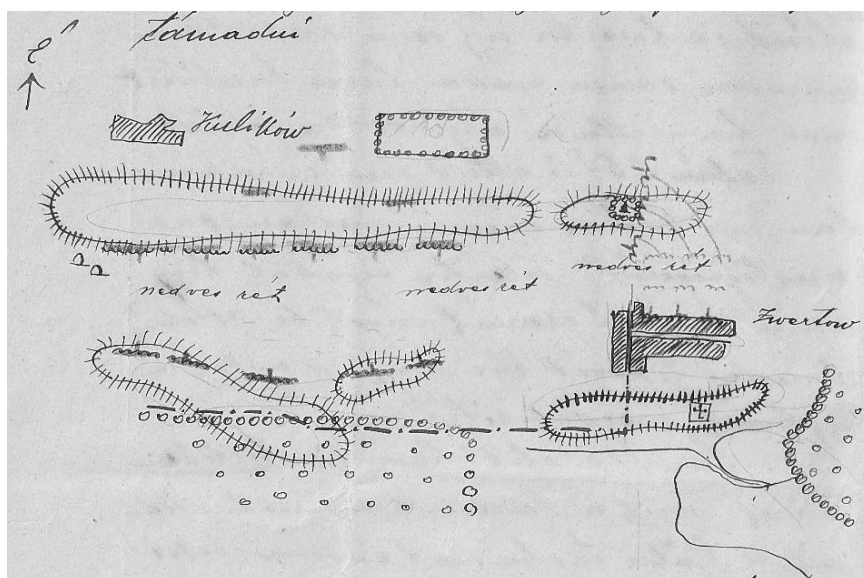
21. „...a mozgósítás kezdete óta császár szakált növesztettem s kinézésemet meglehetősen bankárossá tette...” Szakállas osztrák–magyar gyalogos hadnagy. Péti Szilveszter (1890–1962)
fényképfelvétele (LDM–TFGy Péti Szilveszter üvegnegatívok)

22. Vásárhelyi Géza térképvázlata a kéziratban

23. „...a Gyulai táskámat és összes zsebeimet megtöltöttem almával...” Honvéd gyalogos tisztek és tisztjelöltek menetfelszereléssel, 1914-ben. Többen is viselik a Gyulay-táskát (Fortepan 8218.)

24. Vásárhelyi Géza térképvázlata a kéziratban

25. Fogarassi Tamásy Árpád cs. és kir. táborszernagy (1861–1939) 1910-ben (wikipedia.org/wiki/Tamásy_Árpád#/media/Fájl:Tamasy_Arpád_FZM_1861_1939_photo1910.jpg)

26. „Itt már a mi tüzérségünk állott s keményen viszonozta a tüzet!” Osztrák–magyar 1914 M 10 cm-es könnyűtarack és löszeres kocsija tüzelőállásban (Fortepan 93 719.)

27. „Végre Schütz is megjött 2 drb torzonborz muszkát hozva...” Osztrák–magyar gyalogos tizedes orosz foglyokkal (Fortepan 85 671., részlet)

28. „S a futó árkokban csak sebesülteket haldoklókat és halottakat találtunk”
Elfoglalt orosz lövészárók halottakkal (LDM–TFGy 69.225.)

29. „A falun át pedig ezalatt hömpölygött a sok rövid lengyel szekér telítve dunnákkal
és gyerekek sokaságával, legtöbbje hangosan sírva és jajveszékelve...”
Menekülő lengyel lakosság Przemyśl környékén (LDM–TFGy 69.153.)

30. „A várost magát sok volna leírni s csak általában annyit, hogy látszott rajta, hogy Galícia fővárosa...” Lemberg látképe. Trenkler & Co., Leipzig fényképfelvétele
(GÁSPÁR 1915. 149. old. képe)

31. „...egy ily fejedelmi várost kard csapás nélkül engedtünk át az ellenségnek...”
Lemberg, Sobieski-emplékmű. Postai Képes levelezőlap, 1916 (Szerző gyűjteménye)

